

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут історії, права та міжнародних відносин
Кафедра всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики
навчання історичних дисциплін

Сакунова Анастасія Василівна

**ДІЯЛЬНІСТЬ НЕЛЬСОНА МАНДЕЛИ ЯК ПРЕЗИДЕНТА ТА
ЛІДЕРА АНК (1960-1999 РР.)**

Спеціальність: 014.03 Середня освіта (Історія)

Галузь знань: 01. Освіта

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістр

Науковий керівник

_____ В. В. Снагощенко,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії, міжнародних
відносин та методики навчання
історичних дисциплін

«___» _____ 2020 року

Виконавець

_____ А. В. Сакунова

«___» _____ 2020 року

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1. Загальний огляд історіографії дослідження.....	7
1.2. Джерельна база дослідження.....	12
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ НЕЛЬСОНА МАНДЕЛИ ЯК ЛІДЕРА АФРИКАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО КОНГРЕСУ	16
2.1. Формування Нельсона Мандели як політичного діяча	16
2.2. Політична діяльність Нельсона Мандели у 60-х – першій половині 90-х рр. ХХ століття.....	26
РОЗДІЛ 3. НЕЛЬСОН МАНДЕЛА ТА СТВОРЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПІВДЕННО-АФРИКАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ...	51
3.1. Внутрішня політика ПАР за президентства Нельсона Мандели (1994-1999 рр.).....	51
3.2. Зовнішня політика ПАР за президентства Нельсона Мандели (1994-1999 рр.)	68
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	80
ДОДАТКИ.....	90

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема расової дискримінації була і залишається однією з головних причин міжнародних конфліктів. У цьому розумінні, Південно-Африканська Республіка (ПАР), яка у другій половині ХХ ст. змогла ліквідувати режим апартеїду, і сьогодні продовжує залишатися найбільш нестабільним регіоном на африканському континенті.

Головним взірцем і борцем за свободу південноафриканського народу виступив Нельсон Мандела – один із лідерів Африканського національного конгресу (АНК) та перший президент демократичної ПАР. За п'ять років свого президентства він відіграв величезну роль у консолідації південноафриканського суспільства на етапі демократичних перетворень.

Для країн світу політичні погляди та життєвий досвід Нельсона Мандели є досить корисним. Оскільки, примирення ворогуючих сторін – це головне для всього світу, особливо нині, коли расові, національні суперечності час від часу активізують свою діяльність. Те, що зробив Нельсон Мандела, є уроком для всіх народів – це прагнення усунути протиріччя між народами, расами і будувати спільне майбутнє разом – сьогодні має бути найголовнішим.

Актуальність досліджуваної теми посилюється тим, що, незважаючи на значний масив зарубіжних джерел, діяльність Нельсона Мандели як президента та лідера АНК залишається малодослідженою проблемою, окрім того, у вітчизняній історіографії практично не висвітлена.

Мета дослідження: на основі узагальнення та критичного осмислення наявних джерел і наукової літератури, дослідити діяльність Нельсона Мандели як президента та лідера АНК (1960-1999 рр.).

Для досягнення поставленої мети були визначені наступні **завдання:**

- здійснити аналіз історіографії та джерельної бази дослідження;
- дослідити процес становлення Нельсона Мандели як лідера АНК;
- з'ясувати особливості політичної діяльності Нельсона Мандели у 60-х – першій половині 90-х рр. ХХ століття;

– охарактеризувати внутрішню політику ПАР за президентства Нельсона Мандели;

– розкрити зовнішню політику ПАР за президентства Нельсона Мандели.

Об’єктом дослідження є державна та суспільно-політична діяльність Нельсона Мандели.

Предметом дослідження є діяльність Нельсона Мандели як президента та лідера АНК (1960-1999 рр.).

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1960 – 1999 рр.

За нижню хронологічну межу взято 1960 р. – початок збройної боротьби Нельсона Мандели проти режиму апартеїду.

За верхню хронологічну межу взято 1999 р. – кінець президентства Нельсона Мандели.

Територіальні межі дослідження визначаються кордонами сучасної Південно-Африканської Республіки.

Методологічною основою роботи є використання як загальнонаукових (аналіз та синтез, індукція та дедукція, порівняння, узагальнення, статистичний), так і спеціально-історичних (біографічний, історико-типологічний, історико-порівняльний, ретроспективний, історико-діахронний) методів дослідження.

Біографічний метод було застосовано під час вивчення життєвого шляху та досвіду Нельсона Мандели.

Використання *історико-типологічного* та *історико-порівняльного* методу дозволило проаналізувати та класифікувати джерельну базу та історіографію дослідження; порівняти особливості діяльності Нельсона Мандели на різних політичних етапах розвитку країни.

За допомогою *ретроспективного* методу було встановлено причинно-наслідкові зв’язки між політикою режиму апартеїду в ПАР та виникненням і подальшим розвитком визвольного руху під керівництвом Нельсона Мандели; роль Мандели у становленні демократичної ПАР.

Історико-діахронний метод застосовано у процесі вивчення підходів до періодизації політичної діяльності Нельсона Мандели і дослідження особливостей її розвитку з 1960-х до 1999-х рр..

Крім цього, основою роботи стали загальнонаукові методи: *аналіз та синтез, індукція та дедукція, порівняння та узагальнення, статистичний*, які дозволили дослідити багатогранність діяльності Нельсона Мандели у становленні демократичної ПАР; деталізувати об'єкт і предмет дослідження; порівняти діяльність Нельсона Мандели на різних етапах розвитку країни; сформулювати висновки проведеного дослідження; висвітлити демографічну ситуацію у ПАР.

Наукова новизна полягає в комплексному дослідженні діяльності Нельсона Мандели як президента та лідера АНК; зокрема, виявлено комплекс чинників, що вплинули на його політичну діяльність, напрями й особливості його боротьби проти режиму апартеїду; визначено особливості внутрішньої й зовнішньої політики ПАР за президентства Нельсона Мандели; досліджено його роль у боротьбі проти режиму апартеїду та становленні демократичної ПАР.

Практичне значення дослідження полягає у використанні отриманих результатів у процесі викладання курсу «Новітня історія країн Азії та Африки»; при написанні підручників та посібників з історії та права; у тематичних науково-практичних конференціях. Основні положення та результати магістерської роботи можуть слугувати інформаційною базою для учнів, студентів та викладачів при опрацюванні відповідної теми.

Апробація результатів дослідження. Основні положення магістерської роботи обговорювалися під час *трьох міжнародних конференцій*: IV Міжнародна наукова конференція «Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації» (Суми, 2019 р.), Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Країни центральної східної та південно-східної Європи у історичному дискурсі західної цивілізації» (Полтава-Вітебськ, 2020 р.), III Міжнародна науково-практична конференція для

студентів та молодих вчених «Європейський університет: імідж, мобільність, та соціальні перспективи» (Суми, 2020 р.) та *чотирьох всеукраїнських*: II всеукраїнська наукова конференція «Сучасні музеї – центри збереження та використання історико-культурної спадщини» (Суми, 2019 р.), VII Всеукраїнській науково-практичній конференції: «Актуальні питання методики викладання суспільних та гуманітарних дисциплін в умовах розбудови сучасної школи» (Суми, 2020 р.), IV Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти» (Суми, 2020 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Другі Полтавські студентські наукові читання зі всесвітньої історії», присвяченої 60-літтю професора Бориса Года (Полтава, 2020 р.) та представлені в статті й тезах конференцій.

Структура роботи. Включає в себе вступ, 3 розділи, висновки, список використаних джерел та літератури, додатки. Загальний обсяг становить 94 сторінки (79 сторінки – основний текст, список використаних джерел складає 10 сторінок і налічує 91 позицію, додатки – 5 сторінки).

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Загальний огляд історіографії дослідження

Діяльність Нельсона Мандели як президента та лідера АНК (1960-1999 рр.) залишається у колі малодосліджених проблем. Зазначена проблема стала предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних учених.

Історіографію з проголошеної тематики можна згрупувати за такими аспектами: твори загального характеру з історії режиму апартеїду в ПАР; біографічні дослідження життя та діяльності Нельсона Мандели; праці з історії внутрішньої політики ПАР за президентства Нельсона Мандели; дослідження зовнішньої політики ПАР за президентства Нельсона Мандели.

До першої групи відносяться твори загального характеру з історії режиму апартеїду в ПАР. Це досить чисельні роботи зарубіжних істориків, а саме: Р. Д. Амброза [1], О. С. Бадудіної [4], В. В. Вахрушева [7], А. І. Гука [11], А. Б. Давидсона [14; 16; 17], І. А. Дорханова [20], Д. А. Жукова [25], М. Б. Йенгва [26], І. П. Коновалова [28], Г. В. Шубіна [60; 61], О. О. Макарова [32], Є. Є. Пивоварова [38], Л. Д. Сафанова [44], К. О. Седрисева [47], Д. В. Терешкина [49; 50], В. Н. Тетьокіна [51] та ін.

Важливе значення мають роботи російського історика Г. В. Шубіна [60; 61], які містять інформацію з архівних документів, спогадів учасників подій та особистий досвід автора (участь у підтримці зв'язків Радянського Союзу з визвольним рухом ПАР). У своїй роботі історію АНК історик поділяє на три етапи. Перший – від початку 1960-х рр. до середини 1970-х – був найбільш важким, коли керівникам і активістам АНК довелося діяти в умовах підпілля, а потім і еміграції. Спираючись на архівні джерела автор доводить, що ситуація у ПАР змінилася до середини 1970-х рр. У міру зростання молодіжного та робітничого руху, на другому етапі, після португальської революції 1974 р. та створення незалежних держав у Мозамбіку та Анголі, для АНК відкрилися нові можливості ведення політичної боротьби й бойових

операцій у ПАР. У середині 1980-х рр. настав третій етап, який характеризувався розгортанням у цій країні широкого демократичного руху і початком попередніх переговорів про усунення апартеїду політичними засобами. Завершився він зняттям заборони на діяльність АНК у 1990 р. і проведенням у 1991 р. легального з'їзду – Конгресу.

У роботах Д. А. Жукова [25], О. О. Макарова [32] та А. Б. Давидсона [14; 16; 17] розглядається актуальність боротьби проти режиму апартеїду, її кордони та етапи. Також розкрито передумови зародження конфлікту, його ескалація, врегулювання і сучасний стан расових взаємин всередині країни. Автори доводять, що основу військово-політичної доктрини ПАР у період режиму апартеїду склала «тотальна стратегія», тобто мобілізація всіх внутрішніх ресурсів країни для відбиття військових і терористичних ударів. Головним завданням стало перешкодження настанню комунізму в ПАР.

І. А. Дорханов [20], Є. Є. Пивоваров [38] та В. Н. Тетьокін [51] проаналізували події, що сприяли припиненню існування режиму апартеїду. Зокрема, вони стверджують, що об'єднані зусилля демократичних сил всередині країни і зусилля, практично, всіх держав-членів ООН дозволили ліквідувати систему расизму та расової дискримінації у ПАР. Боротьба проти апартеїду в Південній Африці з середини 1970-х і до початку 1990-х рр. постійно перебувала в центрі уваги світової спільноти.

Основні напрями розвитку політичної ситуації у ПАР та расової дискримінації на передодні перших демократичних виборів 1994 р. висвітлено в працях вітчизняних учених – О. Б. Ковальчук [27], Л. І. Самойлової [42]. Зміни, які відбувалися в країні перед виборами, були спрямовані, в першу чергу, на демократизацію південноафриканського суспільства та попередження братовбивчої війни між білим та чорним населення. Проаналізовано основні моделі політичного устрою перед виборами та принципово нові підходи до вирішення внутрішньої та зовнішньої політики ПАР.

Друга група робіт – це біографічні дослідження життя та діяльності Нельсона Мандели представлені роботами вітчизняних науковців – В. І. Головченко [10], І. В. Ткаченко [54] та зарубіжними – І. Л. Галинською [9], А. Б. Давидсоном [15], О. В. Моховою [34], Д. В. Прошиною [40], К. Є. Симонсовим [45], Г. Г. Соколовим [46], В. М. Тетьокіним [52; 53], І. І. Філатовою [59], В. Г. Шубіним [63], М. В. Бенсон [69] та ін.

У роботі І. В. Ткаченко [54] проаналізовано життя та діяльність політичного лідера Нельсона Мандели, його роль у створенні нерасової держави у Південно-Африканській Республіці.

Питання діяльності Нельсона Мандели у 1960-1990 рр. дослідив у своїй статті Г. Г. Соколов [46]. Він робить висновок, що створене Манделою збройне крило АНК «Умконтото ве Сізве» найбільшого розмаху мало в 1962-1963 рр., проте надалі напруження боротьби помітно слабшає. «Умконтото ве сізве» повинне було стати ядром майбутньої армії національного визволення.

У 1964 р. Нельсона Манделу було засуджено до довічного позбавлення волі. Під час його перебування в ув'язненні, впродовж 27 років, багато міжнародних ЗМІ тиснули на південноафриканську владу, використовуючи у своїх публікаціях гасло звільнення Мандели. Нельсон Мандела вийшов на свободу в 1990 р., а в 1991 р. став лідером Африканського національного конгресу. Його партія брала участь у переговорах про скасування режиму апартеїду. У 1993 р. Манделі було присуджено Нобелівську премію. Про цей період з життя борця висвітлено у працях І. Л. Галинської [9], А. Б. Давидсона [15], О. В. Мохової [34].

У *третьій групі* висвітлюється сучасний період історії ПАР. Починається він із відміни апартеїду в 1994 р. та створення демократичної держави, яка нині є повноправним членом світової спільноти. За роки президентства Нельсона Мандели країна пройшла складний шлях соціально-політичної трансформації і соціально-економічного розвитку.

Роботи Л. А. Демкіної [21] та Г. В. Шубіна [62] висвітлюють низку ключових питань трансформації південноафриканського суспільства у

новітній період, проте в роботах не приділено, на наш погляд, достатньої уваги динаміці змін всередині його окремих груп. Проаналізовано соціально-економічний розвиток і політичні зміни у ПАР в 1994-1999 рр. Визначено причини, за якими новий уряд країни був вимушений почати програми 1994 і 1998 рр. і перейти до спроб створити економічні передумови для подолання бідності.

І. С. Яцик у своїй статті [67] розкрила особливості трансформації маргіналізації Африки як країни, що має специфічний політико-культурологічний розвиток. Дослідила фактори, особливості та трансформацію політико-культурної спільноти у сучасних політико-культурологічних глобалізаційних процесах та роль Нельсона Мандели у становленні вільної країни.

Успіхи ПАР у становленні гендерної рівності, у роки президентства Нельсона Мандели, що свідчить про зростання ролі жінок у політичному процесі відображено в роботах Л. Я. Прокопенко [41] та О. А. Баллаєвої [5]. Концепція рівності жінок і чоловіків у ПАР на практиці реалізувалася через використання системи квот жіночого представництва на виборних посадах.

У працях Н. О. Михайличенкової [33] та В. В. Грибанової [12] проаналізовано розвиток вищої освіти у ПАР після скасування апартеїду в 1994 р. у контексті перехідного періоду і макроекономічного розвитку. Основну увагу приділено взаєминам між державною політикою, реакцією університетів реформ вищої освіти та їх вплив на економічну, політичну, соціальну й культурну сфери суспільства. Автори дають критичну оцінку досягнень південноафриканської вищої освіти і реакції на існуючі виклики її розвитку. Ці виклики розглядаються не як загрози вищій освіті, а в якості серйозних можливостей створення більш високоякісної системи вищої освіти.

Роль президента Нельсона Мандели у консолідації південноафриканців на етапі переходу країни до нерасового суспільства досліджувала вітчизняна науковиця Л. І. Самойлова [43]. У своєму дослідженні вона проаналізувала

трансформаційні процеси розвитку внутрішньополітичного життя ПАР у період 1994-1997 рр. У публікації висвітлено нові підходи влади до зміцнення державних інституцій, зокрема створення Уряду національної єдності, прийняття нової Конституції держави. Також, окремо підкреслюється роль президента ПАР Нельсона Мандели, як об'єднувального чинника демократичних перетворень у країні.

Четверта група робіт репрезентує зовнішню політику ПАР, за роки президентства Нельсона Мандели. Зокрема, важливе місце займають дослідження А. А. Архангельської [2; 3]. Вона доводить, що на формування зовнішньополітичного курсу ПАР після демократичних перетворень істотний вплив зробили світові процеси глобалізації, бурхливий розвиток яких припало на період закінчення холодної війни і початок формування нового світопорядку. Нельсон Мандела, який став першим президентом демократичної ПАР, мав помітний вплив на збереження стабільності в країні у перехідний період, а також заклав основи нового зовнішньополітичного курсу країни.

О. Є. Белокопос у своїй праці [6] розкрив історію відносин США та ПАР. Він доводить, що основним напрямком цих відносин, у роки президентства Нельсона Мандели, було проведення регулярного діалогу та започаткування нового етапу розвитку партнерства.

Історіографія взаємовідносин ПАР та КНР вивчалася в основному у контексті дослідження китайсько-африканських зв'язків. До цієї теми все частіше стали звертатися зарубіжні дослідники, серед яких необхідно відзначити роботи Ю. В. Штини [65]. Вона зазначає, що тривалий час КНР навіть юридично не могла називати ПАР своїм партнером, не кажучи вже про те, щоб фактично співпрацювати з ПАР. Цей факт, безумовно, справив великий вплив на особливості взаємин двох країн після встановлення дипломатичних відносин у 1998 р.. Вивчення специфіки цих відносин, представляє особливий інтерес, з огляду на, що обидві країни змогли підвищити рівень своїх взаємин – від фактично не існуючих контактів до

стадії «стратегічного партнерства» за такий порівняно невеликий (1994-1999 рр.) за історичними мірками проміжок часу.

Історія взаємовідносин ПАР та Росії в 1994-1999 рр. висвітлена у працях А. А. Архангельської [3], Н. В. Єрошова [24]. Відповідно, після скасування режиму апартеїду між ПАР та Росією були встановлені дипломатичні відносини. Положення стало змінюватися у кращу сторону, коли стало зрозуміло, що саме АНК встане на чолі нової ПАР.

З Індією ПАР мала традиційні історичні зв'язки. В. Г. Шубін у своїй роботі [64] зазначає, що після усунення режиму апартеїду відносини між ПАР та Індією успішно розвивалися у багатьох областях.

Становлення та розвиток співробітництва України та ПАР розкрито в роботах Г. О. Музика [35; 36]. В ній розкривається доцільність та перспективність українсько-південноафриканських відносин у галузях політики, економіки, науки; характеризуються основні етапи відносин та визначається динаміка їх розвитку.

Отже, аналіз стану наукової розробки проблеми засвідчує, що у вітчизняній та зарубіжній історіографії дана проблема ще не отримала належної уваги та потребує цілісного дослідження.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерельна база дослідження ґрунтується на використанні широкого джерельного матеріалу. Всі джерела, що використовувались у роботі, можна умовно поділити на документальні та наративні.

До *першої групи* джерел слід віднести нормативно-законодавчі документи, постанови, розпорядження, відомості, про політику режиму апартеїду та заяви Нельсона Мандели, зроблені під час боротьби і у період президентства. Також важливими джерелами стали такі документи, як статuti, політичні програми, резолюції конференцій і рішення з'їздів АНК, передвиборні маніфести, офіційні урядові заяви.

Зазначена джерельна база була взята з електронного архіву Нельсона Мандели та офіційного сайту АНК. Заяви АНК і союзних з ним організацій, крім зазначеного архіву, як правило, друкувалися в їх періодичних виданнях, що виходили за кордоном і частково видавалися підпільно у ПАР.

Відомості боротьби проти режиму апартеїду містять такі нормативно-законодавчі документи: The Freedom Charter (Хартія свободи) [84], Декларация по апартеиду и его разрушительным последствиям на юге Африки 1989 года [23].

Історію АНК у найважчий період його існування, а також значення політичної діяльності Нельсона Мандели містять такі джерела: Manifesto of Umkhonto we Sizwe (Маніфест Умконто ве Сізве) [78], «Operation Mayibuye» 1963 («Операція Маїбуе») [83]. Вони засвідчують, що АНК був найстарішою політичною організацією ПАР, яка виражала корінні інтереси більшості населення цієї країни.

Проаналізовано низку джерел внутрішньої та зовнішньої політики ПАР у роки президентства Нельсона Мандели, а саме: Mining Health and Safety Legislation in South Africa 1996. (Законодавство з охорони праці та гірничої справи у ПАР 1996 р.) [82], Restitution of Land Rights Act of 1994. (Закон про реституцію земельних прав 1994 р.) [90], Truth and Reconciliation Commission (Комісія з правди та примирення) [91], Constitution of the Republic of South Africa 1996. (Конституція Південно-Африканської Республіки 1996 р.) [88], The Reconstruction and Development Programme (RDP) (Програма реконструкції та розвитку) [87].

Про міжнародну політику ПАР 1994-1999 рр. засвідчують нормативно-законодавчі акти, які характеризують офіційну сторону розвитку відносин між ПАР та КНР, США, Російською Федерацією, Індією та іншими країнами. У числі значимих джерел необхідно виділити: збірник промов Нельсона Мандели, а також його статтю опубліковану в журналі «Foreign Affairs» в 1993 р. [79].

Слід виділити також аналітичні матеріали Міністерства закордонних справ ПАР, а також політичних партій, зокрема Government programme of action international relations, peace and security. 30 August 1999. (Урядова програма дій міжнародних відносин, миру та безпеки. 30 серпня 1999 р.) [89], Foreign policy doctrine 1992 (Зовнішньополітична концепція 1992 р.) [72], Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони ПАР про співробітництво у військовій галузі від 19.07.1995 р. [55], Угода між Урядом України та Урядом ПАР про співробітництво у сфері науки і технологій від 23.11.1998 р. [57], Спільна декларація про принципи відносин і співробітництво між Україною та ПАР від 22.11.1996 р. [48], та інші документи, що знаходяться на офіційному сайті АНК.

До *другої групи* джерел відносяться, насамперед, листи, щоденники та замітки, автобіографії, мемуари. У своїй автобіографії «Довгий шлях до свободи» [37] Нельсон Мандела веде хроніку історії боротьби руху політичного опору, очолюваного АНК, проти панування білих і расового гноблення, з другої половини 1940-х рр., з моменту утворення Молодіжної Ліги АНК. Він оповідає про боротьбу АНК і руху конгресів, трансформації конгресу, особливо в період наростання радикального настрою у 1950-х рр., про виникнення Союзу конгресів і проведення кампанії непокори. Мандела докладно описує діяльність, яка привела до скликання Конгресу народу і прийняття на ньому у 1955 р. Хартії свободи, а також арештів, за якими відбувся процес звинувачення у державній зраді.

Він висвітлює плани застосування немирних методів боротьби з боку АНК, виникнення військового крила АНК – «Умконто ве сізве» («Спис нації», скорочено – МК), арешт його членів у Рівонії та ув'язнення.

В останніх розділах автобіографії описується передумови становлення Нельсона Мандели президентом ПАР. Робота передає, у першу чергу, власні переживання та сумніви Мандели.

Автобіографія «Conversations with Myself» (Розмови з самим собою) [80] Нельсона Манделі описує ранній період його життя. Це перша публікація листів, які Нельсон Мандела написав у в'язниці.

В опублікованих записках і листах Мандела завжди був дуже самокритичний. За організацію актів саботажу і збройного опору влади в 1964 р. Мандела разом зі своїми товаришами був заарештований і засуджений до довічного ув'язнення. Кампанія на його захист набула небачених масштабів і перетворилася на міжнародну боротьбу за скасування апартеїду і зміну політичної системи у ПАР.

Також особливу увагу заслуговує робота «Винни Манделы. Частица моей души ушла с ним» [8], де містяться спогади Вінні Манделі – дружини Нельсона. Автобіографія Вінні насичена листуванням під час ув'язнення чоловіка.

Кадер Асмал – колишній міністр освіти, у своїх мемуарах «Politics in My Blood, A Memoir by Kader Asmal and Adrian Hadland with Moira Levy» (Політика у моїй крові, спогади Кадер Асмала та Едріана Хадланда з Мойрою) [68] згадує, що всі учасники боротьби проти гноблення, яку проводив АНК і широкий рух проти апартеїду, мали спільну мету – усунення расової дискримінації. Саме завдяки цій єдиній меті вони залишалися згуртованими як у вигнанні, так і у в'язницях. Він підкреслює, що саме ця мета надихнула решту світу на створення руху солідарності. Автор також висвітлив інтерв'ю з лідером визвольного руху – Нельсоном Манделою.

Таким чином, наявний комплекс джерел дозволяє розкрити поставлені у роботі завдання і є достатньою основою для здійснення зазначеного дослідження.

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ НЕЛЬСОНА МАНДЕЛИ ЯК ЛІДЕРА АНК

2.1. Формування Нельсона Мандели як політичного діяча

Становлення Нельсона Мандели як політичного діяча почалось ще з ранніх років його життя. Він зазначав: «...я всього лише звичайна людина, який став лідером тому, що так склалися обставини...» [63, с.7].

Нельсон Роліглаглу Мандела походив з молодшої гілки роду династії тембу (субетнічної спільності коса), правлячої в регіоні Транскей. Народився 18 липня 1918 р. у селі Мвезо в Умтата, яка тоді входила до південноафриканської провінції Кейп, у сім'ї вождя і був названий Роліглагла (в перекладі з мови коса Rolihlahla означає «зриває гілки дерева») [46, с.131].

Проте, після загострених відносин з колоніальною владою, батько Нельсона, Гадло Генрі Мпаканьїсва, був звільнений з посади і переселений разом зі своєю сім'єю в Цгуну, зберігши місце у Таємній раді тембу.

Мандела став першим у родині, хто пішов до школи, де вчителька дала йому англійське ім'я – «Нельсон». Він згадував це так: «В перший день у школі моя вчителька Міс Мдінгане дала кожному учневі англійське ім'я.

У той час це було традицією серед африканців і, поза сумнівами, було викликано британським нахилом у нашій освіті. У той день Міс Мдінгане сказала мені, що моє нове ім'я – Нельсон. Чому саме воно, я поняття не маю» [37, с.22]. У ПАР він також був відомий під іменем Мадіба, яке надавалося старійшинам роду Мандели.

Слід зазначити, що організація та структура ранніх африканських племен вплинули на політичні погляди Мадіби, оскільки всі люди були рівні та вільними, земля належала всьому племені, Рада була демократичною. За таким зразком він хотів збудувати свою державу. Так, у своїх автобіографічних нотатках Мандела зазначав: «Мій інтерес до політики прокинувся ще в юності, коли я слухав розповіді старійшин племен у

рідному селі. Вони розповідали про добрі старі часи до приходу білої людини. Наш народ жив тоді мирно, під демократичним правлінням свого короля і його радників... Старійшини розповідали нам про боротьбу за свободу, про те, як боролися наші предки, захищаючи країну, про героїчні подвиги полководців і рядових воїнів у ті епічні дні. Я сподівався, що життя надасть мені можливість послужити своєму народові і внести свій скромний внесок у справу боротьби за свободу, і я поклявся зробити це...» [37, с.27-30].

У віці дев'яти років Нельсон Мандела втратив свого батька, який помер від туберкульозу, а його офіційним опікуном став регент Джонгінтаба. Як майбутній лідер АНК, Мандела завжди дотримувався принципів, що їх вперше побачив у практиці свого регента. Мадіба намагався вислухати те, що хотів сказати кожен учасник дискусії, перш, ніж запропонувати свою ідею. Він завжди пам'ятав аксіому регента: лідер, подібний до пастуха, він іде за стадом, даючи найпрудкішим виходити наперед, після чого йдуть інші, не усвідомлюючи, що весь цей час їх скеровують ззаду [37, с.29; 54, с.139-140].

Маючи намір придбати навички, необхідні, щоб стати таємним радником для королівського дому тембу, в 1933 р. Мандела відвідував методистську початкову школу, яка була найбільшою школою для африканців. Згодом навчався в інституті-інтернаті Кларкбері, в якому отримав сертифікат середньої освіти. Як спадкоємець батьківського місця у Таємній раді, в 1937 р. переїхав в Форт-Бофорт, де вступив до одного з методистських коледжів. Директор коледжу прищеплював студентам англійську культуру та освіту, але Мандела все більше цікавився культурою корінного населення Африки.

У віці дев'ятнадцяти років зацікавився боксом і бігом. У своїй автобіографії «Довгий шлях до свободи» пояснив чому: «Жорстокість боксу мені подобається не так сильно, як його наука. Я був заінтригований тим, як рухається людина, щоб захистити себе, яку стратегію він використовує, щоб одночасно атакувати і відступати, і як він змінює темп, – писав Мандела. –

Бокс зрівнює. На рингу рейтинг, вік, колір, здоров'я – все зрівнюється. Я ніколи по-справжньому не бився після того, як пішов у політику...» [37, с.44].

Під час обряду ініціації (ритуальне обрізання, яке символізує перетворення хлопчика в чоловіка) Мадіба вперше стикнувся з дискурсом, який змінив його самосвідомість і призвів до думки про необхідність об'єднання всіх пригноблених. Вождь Мелігквілі вимовив провокаційну промову, яка розлютила громаду, і Манделу в тому числі: вождь закликав плем'я до солідарності з усіма африканцями і до опору білих гнобителів. Ось як згадує Мандела своє перший політичний інтерес: «Слова вождя швидше розгнівали мене, ніж надихнули. Я відмахнувся від них як від образливих висловлювань людини неосвіченої, нездатної оцінити значення освіти і всіх тих благ, які принесла біла людина нашій країні. У той час я бачив у білій людині не гнобителя, а благодійника, і думав, що вождь проявляє найбільшу невдячність, але незабаром його слова почали діяти на мене, хоча я і не розумів чому. Він посіяв насіння, і воно почало давати плоди» [37, с.65].

Після зарахування у 1939 р. до університету Форт-Хер (єдиний на той час університет країни, в якому мали право навчатися темношкірі мешканці та жителі індійського і змішаного походження) Мандела став вчитися на бакалавра гуманітарних наук. Там він вивчав англійську мову, антропологію, політику, місцеве управління і римсько-нідерландське право, бажаючи стати перекладачем або клерком у відділі з справ корінних народів. В університеті він познайомився з Олівером Тамбо, який став другом і колегою всього його життя. Мадіба допоміг заснувати комітет студентів першого курсу, і взяв вперше участь у бойкоті проти політики керівництва університету, за що його відсторонили від навчання.

Незадоволений рішенням регента про своє одруження, він в 1941 р. разом зі своїм двоюрідним братом прийняв рішення переїхати в Йоганнесбург, де влаштувався на роботу сторожем на одній з місцевих шахт видобутку золота. Пізніше завдяки допомозі свого друга і наставника

Валтера Сісулу, з яким він познайомився в Йоганнесбурзі, Мандела влаштувався клерком в одну з юридичних фірм. Під час роботи у фірмі йому вдалося отримати заочно в 1942 р. ступінь бакалавра гуманітарних наук у Південно-Африканському університеті [53, с.1-2].

Вивчаючи право у Вітватерсрандському університеті, відомий як «Вітс», в якому Мадіба був єдиним чорношкірим африканцем, він вперше познайомився з ліберальними і комуністичними європейськими, єврейськими та індійськими студентами, серед яких були Джо Слово та Гаррі Шварц. Там він вперше зіткнувся з расизмом: «Я пригадую, як спізнився на кілька хвилин на лекцію й сів біля Сарела Тігі, свого одногрупника. Хоча лекція вже почалася і в аудиторії було лише кілька вільних місць, він демонстративно зібрав свої речі й перейшов на відділене від мене місце. Ніхто не казав уголос каффір – ворожість була, радше, приглушена, але все одно її відчував...» [37, с.87].

Таким чином, університет відкрив для Мандели новий світ політичних переконань і дебатів, товариство з білою та індійською молоддю, які у наступні роки стали учасниками найважливіших політичних рухів країни.

У серпні 1943 р. він взяв участь у масовій акції – протестах проти підвищення цін на проїзд в автобусах, а також почав відвідувати зібрання юних інтелектуалів, що проводилося за ініціативою Африканського національного конгресу (АНК). Учасниками таких зборів були майбутні борці проти апартеїду, як: Валтер Сісулу, Олівер Тамбо, Ешлі Мда та Антон Лембеде.

У 1944 р. Нельсон Мандела приєднався до АНК і став членом групи молодих інтелектуалів, яка згодом висловила своє невдоволення роботою АНК [46, с.131-132]. Незабаром, разом зі своїми однодумцями він став організатором Молодіжної ліги і членом виконавчого комітету. Лембеде було призначено президентом, Тамбо – секретарем, а Сісулу – скарбником. Мандела виступав проти антиафриканських законів та вступу до ліги комуністів чи білих. Оскільки, вважав, що комунізм «чужа» ідеологія, не

приспосована до ситуації в Африці, яка мала за мету перебрати у свої руки ініціативу масового руху супротиву. Тому він вдавався до крайніх дій, зриваючи засідання Компартії [37, с.95].

Політичні погляди Лембеде, який відстоював африканізм, вплинули на Мадібу. Він вважав, що африканці повинні самостійно вести боротьбу проти білої людини.

Програма Молодіжної ліги не відрізнялась від принципів, закладених у першому статуті АНК. Бойовим кличем ліги був африканський націоналізм, а метою – створення єдиної нації з місцевих племен, встановлення демократії у країні, орієнтування АНК на здобуття політичної свободи. Різниця була у тому, що ліга мала більш військову позицію до влади, ніж АНК.

Аналіз джерел засвідчує, що на політичне зростання і напрямки боротьби Нельсона Мандели вплинула низка подій 1946 р., а саме – страйк гірників, коли 70 тис. африканських робітників уздовж Рифу відмовилися працювати, вимагаючи установити мінімальну заробітну плату та надати відпустку. Страйк, який тривав тиждень, був одним із найбільших в історії Південної Африки, у результаті якого було арештовано лідерів і вбито дванадцятьох гірників.

Інша подія, яка змусила Манделу переглянути підхід до політичної діяльності – це прийняття у 1946 р. урядом Смутса Акту про право землекористування азійців, який обмежував вільне пересування індусів, проте надавалось право представництва у парламенті, на відміну від африканців. Це призвело до дворічної кампанії пасивного опору індійської громади, ідеї якої Нельсон взяв у подальшому для ненасильницького супротиву.

У 1947 р. Нельсона Манделу було обрано членом виконавчого комітету АНК у Трансваалі – це була перша його посада в АНК. Він виступив проти місцевого президента К. С. Рамоханое і змусив його піти у відставку, який діяв проти волі комітету, співпрацював з комуністами та індійцями [37, с.102-103].

На всезагальних виборах у Південній Африці в 1948 р., на яких були допущені лише білі, перемогла Національна партія Даніеля Малана, колишнього священика Нідерландської реформістської церкви. Виборча платформа Малана була під назвою «апартеїд». Все населення поділяли на білих, у яких було більше прав, і чорних, кольорових, індійців. Це була дискримінаційна політика білих, яка спрямовувалась на обмеження прав чорного населення. Для різних груп було встановлено різні права. За законами апартеїду чорношкірі не мали право заходити у райони, де проживало біле населення без спеціального пропуску, заборонялося брати участь у виборах, системи освіти та охорони здоров'я, які були розділені за расовим принципом.

Після перемоги Національної партії Мадіба почав брати активну участь у політичному житті країни. У 1948 р. він став національним секретарем Молодіжної ліги АНК, а в 1949 р. – членом Національної ради АНК.

Маючи політичний авторитет, Мандела направив АНК на більш радикальний і революційний шлях. Відповідно, на початкових етапах своєї діяльності, він підтримував теорію розбудови держави членів Молодіжної ліги – «Африка для африканців», проте відкидав теорію утворення багатонаціональної Південної Африки, вважаючи, що індійці та кольорове населення не боротимуться за Південну Африку.

Після одноденного страйку, який відбувся 1 травня 1950 р. під назвою «День свободи» за ініціативою Комуністичної партії та Індійського конгресу, уряд видав Акт про заборону комунізму [20, с.56-65]. Це означало заборону на існування Комуністичної партії у Південній Африці та бути її членом. У 1951 р. Мадіба змушений був відкинути африканізм Лембеде, оскільки його ідеї не підтримала більшість на черговій конференції АНК, тому він прийняв ідею багаторасової боротьби проти апартеїду.

Доречно зазначити, що політичним поглядам Мандели було характерно поєднання непримиренного антирасизму з помірним націоналізмом. Антирасизм Мандели – це заперечення расизму: «... я не расист, – писав

він, – я зневажаю расизм, оскільки вважаю його проявом варварства, від кого б воно не виходило – від чорного чи білого...» [46, с.132].

Наріжним каменем для боротьби проти системи апартеїду стало прийняття ряду законів: Закон про реєстрацію населення 1950 р., який встановлював расову класифікацію та впроваджував посвідчення для осіб віком старше, ніж 18, де зазначалася їх расова приналежність; Закон про групове розселення 1950 р. означав, що кожній расі було відведено свою територію для проживання, за європейцями закріплювалось 87% всієї площі країни, а за африканцями – 13% [20, с. 54-55].

Влада створила на землях, відведених для африканців, десять маріонеткових «національних держав» – бантустанів. Було проголошено про незалежність деяких з них (Транскей, Венда, Бопутатсвана і Сіскей), хоча їх незалежність не була визнана жодною державою світу. АНК ставив за мету ліквідацію бантустанів.

У 1951 р. уряд видав Акт про окреме представництво виборців та Акт про владу банту, що змусило Вальтера Сісулу вперше висунути перед індіями, кольоровими та африканцями ідею про кампанію громадянської непокори.

АНК випустив резолюцію із закликом уряду скасувати расистські закони до 29 лютого 1952 р., проте уряд відмовився виконувати. Дану відмову було використано як привід початку боротьби. В основу громадянської непокори було покладено тактику ненасильницької боротьби Магатма Ганді – сатьяграха.

Нельсона Манделу було обрано національним керівником кампанії, головою Національного комітету дії та ради добровольців. Він займався організацією кампанії, координацією регіональних осередків та збором коштів.

Так, 22 червня 1952 р. він вперше виступив у Дурбані перед 10 тис. натовпом людей, закликаючи до акцій протесту, за що був арештований відповідно до Закону про придушення комунізму. У грудні Манделі було

дано шестимісячну заборону на відвідування зборів, на спілкування більше, ніж з однією людиною. У результаті згаданої події він став одним із самих відомих політичних діячів Південної Африки.

У свою чергу, влада використовувала підступні заходи, щоб підірвати кампанію, відправляла шпигунів та агентів. Також, Манделу всіляко «чорнили» і зображували лиходієм, загрозливим громадському порядку. Преса, в ті часи, влада не пояснювала народу суть кампанії непокори (оскільки це суперечило б інтересам режиму апартеїду) і намагалася представити справу так, ніби невелика група людей організовувала провокації. До того ж офіційна преса зображувала цю групу (Манделу, Тамбо і Сісулу), які підбурювали до бунту маси чорношкірого населення.

Так, після шестимісячної роботи кампанії, її діяльність було припинено. Серед причин поразки був арешт організаторів і масова непокора не була реалізованою, особливо у сільських районах.

Наприкінці 1952 р. Нельсона Манделу було обрано віце-президентом АНК і йому було доручено розробити план дій АНК на випадок його існування у підпіллі. Дана стратегія носила назву – «план Мандели», або ж «план М». Ідея полягала у тому, щоб створити організаційний механізм, який давав би змогу АНК швидко передавати рішення їх цілій організації без скликання зборів; щоб набирати нових членів, реагувати на місцеві проблеми. За планом країну було поділено на структурні одиниці. Найменшою такою одиницею був осередок, який у міських передмістях складався приблизно з десяти будинків на одній вулиці, який очолював голова. Якщо на вулиці було понад десяти будинків, то ними повинен був керувати вуличний голова. Вулиці утворювали зону, якою керував старший голова, що ніс відповідальність перед секретарем місцевого осередку АНК. Мета даного поділу полягала у тому, що голови осередків та вулиць мали знати кожну людину, організовувати зустрічі та публічні виступи [20, с.55-57].

Відповідно до плану, АНК проводив таємні курси політичних лекцій для своїх членів, з метою зберегти єдність організації. Таких курсів було три: «Світ у якому ми живемо», «Як нами керують» та «Потреба змін». Проте план Мандела так і не отримав широке впровадження, оскільки між членами осередків постійно відбувалися конфлікти.

Нельсон Мандела та Олівер Тамбо були першими у Південній Африці чорними юристами, які в 1952 р. відкрили адвокатську контору «Мандела і Тамбо», де надавалася юридична допомога африканцям. Мандела виграв десятки справ, проте його кар'єра у фірмі виявилась недовгою. Дана робота допомогла йому усвідомити важливість пошуку союзників поза расових кордонів.

Незабаром, він очолив «добровольців» – так називались африканці, які публічно спалювали свої пропуски, за допомогою яких поліція контролювала їх життя. Спочатку Манделі було надано дев'ять місяців в'язниці умовно, а у грудні 1952 р. вердикт доповнили позбавленням громадянських прав, через декілька місяців термін продовжили на два роки [44, с.132].

Хоча Мандела був офіційно заступником президента АНК, йому за законом не дозволялося мати будь-яку роль у діяльності АНК через заборонного наказу, однак він продовжував таємно зустрічатися з керівництвом АНК і Альянсом Конгресу. Таким чином, Нельсон Мандела зіграв ключову роль у плануванні кампанії.

Після того, як вождя Лутулі обрали президентом АНК, професор Метьюз, який рік працював у США, запропонував надати визвольній боротьбі нової форми, а саме – укласти Хартію свободи для демократичної ПАР у майбутньому.

Хартія свободи була розроблена Расті Бернштейном і прийнята на конференції у Кліптауні у червні 1955 р.. Вона проголошувала скасування расової дискримінації, створення демократичної держави з націоналізацією основних галузей промисловості: «Ми, люди Південної Африки, оголошуємо перед усією нашою країною та світом:

– що Південна Африка належить усім, хто в ній живе, чорним і білим, і що жодний уряд не може справедливо претендувати на владу, якщо він не спирається на волю людей;

– що форма уряду, заснована на несправедливості та нерівності, позбавила наших людей природного права на землю, свободу й мир;

– що наша країна ніколи не процвітатиме й не буде вільною поки всі наші люди не житимуть у братерстві, маючи рівні права й можливості;

– що лише демократична держава, яка спирається на волю людей, може забезпечити всім їхнє природне право незалежно від кольору шкіри, раси, статі й релігії...» [84].

Таким чином, Хартія свободи стала програмним документом АНК і саме в ній відобразився світогляд Мандела, в першу чергу його боротьба за демократичне багаторасове суспільство.

На початку вересня 1955 р. термін накладених заборон на Мадібу закінчився. Борець відправився з робітничою відпусткою у Транскей, з метою зібрати інформацію про життя та настрої населення з різних куточків країни. Відносно мало людей були готові до боротьби, тому він запропонував, щоб АНК увійшов до влади банту, з метою налагодити зв'язок з людьми, проте АНК відмовив йому у даній ідеї.

Нельсон Мандела був одним із 156 африканських, індійських, кольорових та білих чоловіків, які були арештовані і звинувачені у державній зраді у грудні 1956 р.. Суд над зрадою тягнувся протягом чотирьох з половиною років і хоча закінчився виправданням усіх обвинувачених, проте лідери АНК були позбавлені можливості ефективно діяти.

6 квітня 1959 р. був створений Панафриканський конгрес (ПАК) під проводом Роберта Собукве, який виступав проти багаторасової політики АНК і не підтримував Хартію свободи. Мандела був незгодний з поглядами ПАК і назвав їх «незрілими» та «наївними».

Після невдалої акції протесту, проти примусового переселення всіх африканців із Софіатауну в Йоганнесбург у лютому 1955 р., кампанія непокори втратила своє існування.

Кампанія непокори характеризувалася перетворення АНК у масову організацію, націлену на рішучу ненасильницьку боротьбу проти апартеїду. Саме тоді, а не у в'язниці або після неї, виник Мандела – визнаний лідер свого народу.

Таким чином, на формування Нельсона Мандели як політичного діяча вплинули міжрасові проблеми, в яких він навчався та виховувався. Апартеїд створив ряд причин визвольного руху африканського населення, лідером якого став Мандела.

2.2. Політична діяльність Нельсона Мандели у 60-х – першій половині 90-х рр. ХХ століття

Коли ненасильницькі методи боротьби стали неієвими, Мадіба прийшов до висновку, що для боротьби проти апартеїду необхідно залучити насильницькі методи: «Ненасильницький пасивний супротив ефективний, поки ваші опоненти дотримуються тих самих правил, що й ви. Проте якщо на мирний протест відповідають насильством, його ефективність вичерпано... Я прийняв догану й відтоді вірно захищав політику ненасильства прилюдно. Проте серцем я відчув, що ненасильство – не вихід...» [37, с.144].

Так, за проханням Нельсона Мандели, Сісулу запросив зброю у Китайській Народній Республіці (КНР), в якій йому було відмовлено, оскільки КНР вбачала, що рух недостатньо готовий до партизанської війни [25, с.30-46; 61, с.178-230]. У своїх спогадах дружина Мандели – Вінні згадувала, що гроші на придбання зброї, для боротьби з апартеїдом, Нельсон збирав у добровільно-примусовому порядку, навіть з лікарів [8, с.150-167].

До кінця 50-х рр. в Африці почалися суттєві зміни. Держави, одні за одною, проголошували незалежність, але на місці Доброї надії, навпаки, посилювалися репресії. ПАК закликав до масових мирних протестів проти

Закону про пропуски. Так, 21 березня 1960 р. відбулася Шарпівільська стрілянина. Натовп, кількістю від 5000 до 7000 чоловік, зібралися біля поліцейського відділку у містечку Шарпівіль, поблизу Йоганнесбурга, пропонуючи себе заарештувати через відсутність пропусків. Пізніше, натовп зростав у кількості людей і ставав все більш агресивнішим. Поліція намагалася розігнати демонстрантів за допомогою водометів та сльозогінного газу. На це натовп відповів жбурлянням камінням, поліція спробувала заарештувати демонстрантів, проте почалася масова бійка і натовп попрямував до паркана. Незабаром, після цього почалася стрілянина.

За офіційними даними було вбито 69 осіб, з них – 8 жінок і 10 студентів, і понад 180 отримали поранення. У результаті по всій країні відбулися масові демонстрації, страйки та заворушення [Додаток А. 1].

30 березня 1960 р. уряд оголосив надзвичайний стан у країні та видав Прокламацію про заборону АНК та ПАК. У результаті було затримано Нельсона Мандела і 2000 інших політичних активістів на п'ять місяців у в'язниці Преторії. Навіть, після скасування надзвичайного стану суд тривав ще дев'ять місяців до 29 березня 1961 р. [16, с.91-92; 51, с.22-24]. Шість років судового процесу про державну зраду було винесено вирок про невинність, оскільки не було достатньо доказів для засудження обвинувачених.

1 квітня 1960 р. Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію №134, таким чином країна опинилась у міжнародній ізоляції. Подія вплинула на те, що в 1961 р. Південно-Африканський Союз (ПАС) вийшов з Співдружності націй, а 31 травня 1961 р. було проголошено незалежність ПАР [38, с.10-11].

У наступні місяці Мандела здійснив таємні зустрічі з мусульманами Капської провінції, робітниками у Наталі, Порт-Елізабеті, закликаючи до акцій боротьби проти влади. За майстерність Мандели маскуватися у підпіллі (одягатися у робітника, шофера), його прозвали Чорним Пімпернелем, на честь вигаданого героя романів Емми Орци.

Захопившись ідеями Кубинської революції Фіделя Кастро, у 1961 р. Мандела, Сісулу та Слово створили військову організацію «Умконто ве

сізве» (МК), або «Спис нації» на території Мазамбіка, яка ставила за мету протистояння режиму апартеїду і об'єднувала добровольців незалежно від кольору шкіри.

МК вперше заявила про себе 16 грудня 1961 р., коли африканери святкували Дінганів день. У цей день відбулося декілька вибухів у Йоганнесбурзі, Порт-Елізабеті та Дурбані. У результаті загинув перший солдат МК Петрус Моліфе [37, с.250-251].

У країні поширювались листівки із маніфестом про народження «Умконто ве Сізве»: «У житті кожної нації настає момент, коли їй доводиться вибрати одне з двох – скоритися або боротися. Цей момент настав тепер і для Південної Африки. Ми не підкоримося. У нас немає іншого вибору, крім нанесення ударів у відповідь усіма наявними в розпорядженні засобами в ім'я захисту нашого народу, нашого майбутнього і нашої свободи. «Умконто ве сізве» буде зброєю народу проти уряду і його політики расового гноблення, ударною силою народу в його битві за свободу і рівноправність...» [78]. Це було початком нової епохи визвольної боротьби пригнобленого народу в ПАР.

Ставши головою військової організації, Нельсон Мандела вивчав тактику ведення партизанської війни Мао Цзедуна та Ернесто Че Гевара. Тож, плануючи напрямки і форми діяльності МК, розглядалося чотири типи насильницьких дій: саботаж, партизанська війна, тероризм та відкрита революція. Мандела ніколи не закликав до тероризму, тому на початковому етапі організація використовувала саботаж, який завдавав найменшої шкоди людям.

Стратегія МК полягала у створенні окремих рейдів на військові заклади, електростанції, телефонні лінії та транспортні вузли. Такі дії мали послабити військову міць влади, економіку, налякати прихильників Національної партії.

Загалом, організація мала таку структуру: на вершині стояв Національний провід, далі йшли регіональні проводи у кожній провінції, нижче – місцеві проводи та осередки. Національний провід визнавав тактику,

а також відповідав за фінансування, а місцеві осередки мали повноваження вибирати місцеві мішені атак. У МК діяла сувора дисципліна, наприклад, було заборонено йти озброєним на операцію, ставити під загрозу життя людей, красти речі своїх товаришів, розкривати таємну інформацію, палити та вживати наркотики, алкоголь [75, с.467-478]. Хоча спочатку Умконто офіційно було оголошено окремою від АНК, щоб не зіпсувати репутацію останнього, надалі вона була визнаною збройним крилом.

Джерела засвідчують, що початковими членами МК були комуністи, які допомагали Манделі приховуватись у своїх будинках. Хоча, у більш пізньому віці, Нельсон заперечував, що він був членом Комуністичної партії, історичні дослідження свідчать про те, що він приєднався у кінці 1950-х або на початку 1960-х рр., відповідно, він був не тільки членом партії, але і входив в її Центральний комітет [80, с.478-479].

Бійців МК навчали за межами ПАР в Анголі, Болгарії, Кубі, Алжирі, Угорщини. З 1963 р. навчання відбувалося у військово-навчальних центрах СРСР, а саме – в Одесі та Криму. Всього в Одесі за 1963-1965 рр. підготовку пройшли 328 бійців «Умконто». Радянська влада не тільки забезпечувала навчання, але й надавала фінансову допомогу [61, с.260-284].

Це підтверджують спогади бійця – Арчібальда Сібеко про його перебування у СРСР: «Нас навчали військовій стратегії і тактиці, топографії, використання стрілецької зброї та партизанської війни. Ми також вивчали політику, сильний акцент був на вмінні робити і використовувати вибухові речовини, харчування мобільної армії і надання першої допомоги: все, необхідне для виживання в партизанських умовах» [61, с.285-286].

На відміну від центру, де проходив підготовку Сібеко, навчання в Одесі проходила у «звичайному» військовому училищі, хоча і за особливою програмою. У червні 1964 р. з Москви до Одеси була направлена спеціальна група, в яку входили і військові. В цілому її члени були задоволені рівнем підготовки південноафриканців, але наголосили на необхідності більшої уваги саме до партизанської боротьби. І незабаром, поряд з «Північним

навчальним центром», виник ще один, у Перевальному, недалеко від Сімферополя, спеціально для бійців з національно-визвольних рухів. Протягом, майже чверті століття, саме ці два центри були основною навчальною базою для «Умконто» у СРСР.

Найбільшого розмаху диверсійна діяльність «Умконто ве сізве» мала у першій половині 60-х рр., проте надалі напруження боротьби помітно слабшає. Це пояснюється перш за все введенням нових репресивних законів у ПАР і посиленням поліцейського терору, що призвів до масових арештів як рядових, так і керівних учасників визвольного руху.

Отже, «Умконто ве сізве» повинна була поступово перетворитися з невеликої диверсійної організації в добре підготовлену і навчену визвольну армію, щоб згодом почати партизанську війну. Нельсон Мандела ніколи не закликав до тероризму, створення збройної організації було лише вимушеним заходом.

У лютому 1962 р. АНК відправив Нельсона Манделу, в якості делегата, на лютневу нараду Панафриканського руху за свободу країн Східної, Центральної та Південної Африки в Аддіс-Абебі, Ефіопія. У ході поїздки він зустрівся з президентом Танганьїки Юліусом Ньерере. Прибувши в Ефіопію, Мандела зустрівся з імператором Хайле Селассіє I і виступив на конференції. Після симпозіуму він відправився у Каїр, Єгипет, захоплюючись політичними реформами президента Гамалія Абдель Насера, а потім відправився у Туніс, де президент Хабіб Бургиба дав йому 5000 фунтів на озброєння. Мандела відправився у Марокко, Малі, Гвінею, Сьєрра-Леоне, Ліберію та Сенегал, отримавши кошти від президента Ліберії Вільяма Табман і президента Гвінеї Ахмеда Секу Туре. Він поїхав з Африки в Лондон, де він зустрівся з активістами проти апартеїду, журналістами і видатними політиками [80, с.322-324].

Після повернення в Ефіопію, Мадіба почав шестимісячний курс партизанської війни, але закінчив його всього за два місяці до того, як керівництво АНК відкликав його у Південну Африку. 5 серпня 1962 р. після

сімнадцятимісячної підпільної роботи Манделу заарештували, коли він був за кермом автомобіля бізнесмена Сесіла Уільямса біля м. Хаувік у провінції Наталь. Джерела доводять, що саме офіцер ЦРУ Дональд Рікард, під прикриттям консульського чиновника у Дурбані, повідомив про рух Нельсона Мандели у Дурбан, під ім'ям Девід Мотсамаї [8, с.123-145].

Ув'язнений у в'язниці Маршалл-сквер у Йоганнесбурзі, Манделу було звинувачено у розпалюванні страйків робітників і виїзді з країни без дозволу. Під час судового процесу Мадіба не корився владі, відмовившись від адвокатів, захищав себе, показуючи зверхність над судом; під час слухання одягав традиційний одяг африканців.

АНК створив Комітет звільнення Мандели і 15 жовтня 1962 р. відбулася масова демонстрація у Преторії під гаслом «Звільнити Манделу!». Після засідання суду Манделі, Собукве та Сісулу було присуджено п'ять років, без права умовно-дострокового звільнення [75, с.522-534].

Після перших санкцій ООН уряд ПАР проголосив програму «окремого розвитку», перетворивши у 1963 р. Транскей у «самоврядний бантустан». Таким чином, влада показала всьому світу, що апартеїд дає расову індивідуальну «свободу» у ПАР.

В 1963 р. уряд випустив акт про поправки до загального закону під назвою «Закон про 90-денне затримання», що надавав можливість поліції заарештовувати всіх, хто був запідозрений у політичному злочині. У результаті поліція стала жорстокішою із революціонерами: побиття в'язнів, застосування електрошокерів, удушення та інше. Даний закон не підтримала лише Гелен Сузман – представниця ліберальної Прогресивної партії.

В цей час у країні набув чинності Акт про саботаж, який уможливив домашні арешти. За саботаж давали не менше п'яти років, володіння забороненою публікацією стало кримінальним злочином.

На початку 1963 р. Нельсона було відправлено з Преторії на о. Роббен, де він виступав проти расової дискримінації, а саме порушував закони в'язниці.

До цього часу положення Конгресу і «Умконто» у ПАР різко погіршилося. Політичні та військові структури визвольного руху зазнали величезних втрат. У липні 1963 р. поліція зробила обшук ферми Лілісліф, яка використовувалася в якості укриття для членів АНК, заарештувала учасників МК і виявила документи про операцію «Маїбуе» – план партизанської боротьби МК, в яких згадувався Мандела. У документі говорилося: «...політична ізоляція Південної Африки від світової спільноти націй і особливо активна ворожість до неї з боку майже всіх африканських країн та соціалістичного світу може привести до такої масової допомоги в різній формі, що державні структури в Південній Африці зруйнуються набагато швидше, ніж ми можемо очікувати у даний момент». У плані згадувалося не тільки про «ефективний економічний і військовий бойкот» ПАР, але й про можливість «збройної міжнародної акції» у самій Південній Африці. На жаль, реальність багаторічного перебування структур АНК у, здавалося б, дружніх африканських країнах дозволяють зробити висновок, що цей план був фантастичним з самого початку [83].

Серед заарештованих були Уолтер Сісулу, Гован Мбекі, Реймонд Млаба, Ендрю Млангені, Еліас Мотсоаледі (профспілковий діяч і член АНК), Ахмед Катрада, Біллі Нейр, Деніс Голдберг (член Конгресу демократів), Ліонель Бернстайн (член ЮАКП), Артур Голдрейх (власник ферми), Гарольд Вольпе, Джеймс Кантор та інші. Етнічний склад заарештованих був різним: білі і чорношкірі, євреї та індійці. Між ними точилися політичні дебати, постійно розв'язувалися питання за день, а деякі роками. Одна з найдовших баталій стосувалася про відносини між АНК та Комуністичною партією. Так, бійці МК, які пройшли вишкіл у соціалістичних країнах, вважали, що АНК й Компартія були одним цілим [37, с.373].

26 листопада 1963 р. розпочався Рівонійський процес, на якому Мандела був «обвинуваченим № 1». Його промова на суді: «Я боровся проти панування білих і боровся проти панування чорних. Я плекав ідеал демократичного і вільного суспільства, в якому всі люди будуть жити разом в

гармонії і з рівними можливостями. Це ідеал, заради якого я сподіваюся жити і бачити реалізованим. Але якщо це необхідно, це ідеал, заради якого я готовий померти» [85], – свідчить про його мужню позицію.

Судовий процес привернув міжнародну увагу до ситуації в країні, а саме вперше прозвучали глобальні заклики звільнити обвинувачених від Організації Об'єднаних Націй і Всесвітньої ради миру, а Лондонський університет обрав Манделу президентом Студентського союзу. 12 червня 1964 р. Манделу і двох обвинувачених було визнано винними за всіма чотирма звинуваченнями; суддя замість смертної кари засудив їх до довічного ув'язнення. Нельсон наголошував «ми твердо поставили не завдавати жодної шкоди здоров'ю людей... АНК і Комуністична партія часто співпрацювали з метою усунути панування білих... я пояснив судові, що не був комуністом... африканці хочуть мати свою справедливу частку в ПАР...» [37, с.317-320].

Обвинувачених було ув'язнено на острові Роббен, де Нельсон Мандела залишився там протягом наступних 18 років. Ізольований від неполітичних ув'язнених в секції, Мандела перебував у вологій бетонній камері розміром 8 футів (2,4 м) на 7 футів (2,1 м) з солом'яним килимком, на якому можна було спати. Мадіба згадував: «я міг зміряти довжину камери трьома кроками» [37, с.350-370]. Зовні камери висів напис «N Mandela 466/64», що означав 466 в'язень, прийнятий на острів в 1964 р. [Додаток Б. 1].

Ув'язнені морально і фізично піддавалися переслідуванням з боку білих тюремних наглядачів; проводили дні, розбиваючи камені у гравій, поки у січні 1965 р. їх не відправили на роботу у вапняний кар'єр. Спочатку Манделі було заборонено носити сонцезахисні окуляри, і відблиски від вапна назавжди пошкодили його зір.

На початку він був класифікований, як найнижчий клас D – дозволялося тільки одне відвідування і один лист кожні шість місяців, хоча вся пошта піддалася суворій цензурі. Також були заборонені газети, тому Мадіба кілька

разів був замкнений в одиночній камері за зберігання контрабандних газетних вирізків.

Політв'язні ставили перед собою на острові Роббен одне з найважливіших завдань – підтримка зв'язку. Ними було розроблено чимало способів передачі інформації, а саме у своїх нотатках Нельсон Мандела згадував це так: «щоб адміністрація не могла прочитати чи зрозуміти наші записки, у разі, якби знайшла їх, ми розробили таке письмо, що його нелегко було побачити чи розшифрувати. Наприклад, ми писали молоком. Молоко майже відразу висихає, й папір виглядає чистим, без написів. Але нам видавали дезінфекційний засіб чистити камери, і якщо побризкати ним на висохле молоко, написаний текст стає видимим... Була ще й така техніка: писали крихітні закодовані листи на туалетному папері. Клаптики паперу були малі, їх легко було заховати, тому цей спосіб зв'язку набув популярності...» [37, с.365]. Комунікація мала ключове значення для координації протестів і скарг.

Манделою та його співниками було організовано страйки під час роботи і голодування, які вважали ефективними, для поліпшення умов утримання у в'язницях, розглядаючи це як невелику частину боротьби проти апартеїду. Його обрали головою, який представляв всіх політичних в'язнів, і обговорював з ними соціально-політичні проблеми, для цього створювалися свої способи комунікації.

Різні офіційні відвідувачі мали змогу зустрітися з Манделою, найбільш значним представником ліберального парламенту була Хелен Сузман з Прогресивної партії, яка виступала за справу Мандели. У вересні 1970 р. Нельсон Мандела зустрівся з політиком Британської лейбористської партії Деннісом Хілі [69, с.345-378].

З 1967 р. умови утримання у в'язниці покращилися, наприклад, темношкірим надавали штани, а не шорти. Цього ж року АНК розробив план втечі Мандели, але він був відкинутий, через проникнення в змову агента Південноафриканського бюро державної безпеки.

На острові АНК створив власну внутрішню організацію – Верховний провід або Верховний орган. Серед членів органу були: Вальтер Сісулу, Гована Мбекі, Реймонд Млаби, а Нельсона Манделу було обрано головою Верховного органу [75, с.467-489].

Зазначений орган вирішував такі справи, як скарги в'язнів, страйки, пошта й харчування – щоденні клопоти в'язничного життя. За змоги вони скликали збори, проте такі збори були надзвичайно небезпечними, а тому нечастими. У 1967 р. Верховним органом було складено петицію, де вимагалось кращого поводження з в'язнями.

У 1970 р. командувач Піт Баденхорст став комендантом в'язниці. Мандела, бачачи зростання фізичного і морального насильства над в'язнями, скаржився, тому було призначено нового коменданта Віллі Віллемса, який налагодив відносини співпраці з Манделою і прагнув поліпшити тюремні стандарти.

У 1975 р. Манделу було переведено до групи А, що дозволило йому отримувати більшу кількість відвідувань і листів. Він листувався з активістами руху проти апартеїду, такими як Мангосуту Бутхелезі і Десмонд Туту. У той рік він почав писати свою автобіографію, яка згодом була ввезена контрабандою в Лондон, але на той час залишалася неопублікованою. Тюремна влада виявила кілька написаних сторінок, і його привілеї на навчання в Лондонському університеті були анульовані на чотири роки. Замість цього він присвятив свій вільний час читанню, поки влада не дозволила йому відновити навчання у 1980 р. [8, с.123-125].

До кінця 1960-х р. славу Мандели затьмарив Стів Біко – засновник руху «чорної самосвідомості». Після заборони АНК, ПАК і Компартії цей рух допоміг продовжити боротьбу. Рух чорної самосвідомості обстоював нерасистське суспільство, але не допускав до боротьби за встановлення такого суспільства білих. Хоча Мандела вважав, що рух є гарним ґрунтом для АНК, проте агітувати їх не намагався, оскільки вважав, що африканізм відштовхне інші партії, без яких неможливо перемогти апартеїд.

Вважаючи АНК неефективним, Рух чорної самосвідомості закликав до бойових дій. Так, 16 червня 1976 р. 15 тис. школярів зібралися в Совето, щоб висловити протест проти розпорядження вивчати у середніх школах африкаанс. Учні не хотіли вчитися, а вчителі – вчити мовою пригноблених. На цей виступ загін поліції без попередження відкрив вогонь по дітях, серед яких був Гектор Пітерсон.

Після повстання в Совето, яке охопило всю країну, багато активістів «чорної самосвідомості» було ув'язнено на острові Роббен. Мандела намагався побудувати відносини з цими молодими радикалами, хоча він критикував їх расизм і презирство до білих активістів проти апартеїду [16, с.91].

У 1977 р. адміністрація ліквідувала на острові фізичну працю та дозволила ув'язненим отримувати газети й книги. Це дало змогу Нельсону Манделі більше вивчати політичне становище своєї країни, а саме почав вивчав філософію, історію та мову африкаанс. Відновлення міжнародного інтересу до його долі відбулося у липні 1978 р., коли він відсвяткував своє 60-річчя. Нельсон був удостоєний звання почесного доктора у Лесото та премії Джавахарлала Неру.

За період ув'язнення Мандела став символом боротьби проти апартеїду. У березні 1980 р. поширилось у світі гасло «Free Nelson Mandela!» (у перекладі з англійської «Звільніть Нельсона Манделу!»), яке змусило Раду Безпеки ООН закликатися до його звільнення. АНК ухвалив кампанію за звільнення, зосередивши її на одній фігурі. Мільйони людей, які підтримали кампанію не мали гадки, хто такий Нельсон Мандела. Деякі ув'язнені на острові не погоджувалися з таким форматом, і вважали, що зосередження на одній особі кампанії – це зрада колективу. Ця технологія була задумана, з метою розворушити людей до боротьби [37, с.435].

Проте, незважаючи на посилення зовнішнього тиску, уряд відмовився звільнити Манделу, покладаючись на своїх союзників по холодній війні – президента США Рональда Рейгана і прем'єр-міністра Великобританії

Маргарет Тетчер; обидва вважали АНК Мандела терористичною організацією, яка симпатизувала комунізму, і підтримували його придушення.

Перебуваючи у в'язниці, Мандела навчався у Лондонському університеті за програмою заочного навчання і згодом отримав ступінь бакалавра юридичних наук, а у 1981 р. він був висунутий на посаду почесного ректора університету, однак програв принцесі Анні.

Пробувши на острові 18 років, Нельсона було переведено у Кейптаунську в'язницю особливо суворого режиму «Поллсмор» разом з Уолтером Сісулу, Ендрю Мланжені, Ахмедом Катрада і Раймондом Мхлаба. З метою усунути їх вплив на молодих активістів, які перебували на острові Роббен, умови у «Поллсмор» були краще, ніж на острові Роббен, хоча сам Мандела нудьгував по духу товариства і пейзажам острова [45, с.57-60].

«Тюремне життя жахливо одноманітне: кожен день схожий на попередній; кожен тиждень точно така ж, як попередня, тому місяці і роки непомітно перетікають одна в одну», – писав Мандела вже на свободі [80, с.322-356]. Протягом років ув'язнення він зумів зберегти не тільки ясність розуму, а й оптимізм – після пережитих жахливих випробувань не перестав любити людей, тому що, як сам писав, «завжди знав, що одного разу знову відчую траву під своїми ногами і буду гуляти під променями сонця як вільна людина». Світлим променем для нього були короткі побачення з дружиною Вінні, дозволені тільки раз на півроку. «В'язниця – зазначав Мандела, – найжахливіше випробування, як ніяке інше показує межі того, на що здатна людина» [80, с.246-276].

Поки Мандела відбував ув'язнення, створена ним бойова організація «Умконто ве сізве», розв'язала у країні справжню терористичну війну, яка призвела до численних жертв і матеріальних збитків. Так, тільки в період з вересня 1984 р. по жовтень 1989 р. у результаті терористичних дій АНК, були знищені або пошкоджені 4450 поліцейських автомобіля, 10318 автобусів, 12188 приватних автомашин, тисячу сто тридцять один будинків

співробітників поліції, 1265 магазинів, 1779 шкіл, 7187 приватних будинків [85].

На початку 1980-х р. відбулася ескалація насильства по всій країні, і багато хто пророкував громадянську війну. Це супроводжувалося економічною стагнацією, оскільки різні багатонаціональні банки – під тиском міжнародного лобі – припинили інвестувати у Південну Африку. Численні банки і Тетчер просили Пітера Боту звільнити Манделу. До 1982 р. ряд колоній Африки отримали незалежність: 1975 р. – Мозамбік, Ангола; 1980 р. – Південна Родезія, це означало ліквідацію союзників ПАР [25, с.45-50].

У 1980 р. «Умконто ве сизве» розгорнуло проти влади масштабну партизанську війну. Тільки за 1981 р. вони провели більше 50 бойових акцій. Цілями для атак і диверсій вибиралися стратегічні об'єкти головних промислових центрів – Йоганнесбург, Дурбан, Кейптаун – у тому числі електростанції, лінії електропередач, залізничні шляхи, нафтопереробні підприємства, поліцейські дільниці [85].

Хвиля масових акцій, яка охопила країну, у результаті активізації МК своїх збройних операцій від символічних до більш жорстких цілей сил безпеки, набрала обертів.

Також, в 1956-1988 рр. у структуру МК були внесені зміни [85]. До цього періоду збройні структури «Умконто» у межах Південної Африки були роз'єднані, що привело до великої кількості жертв. Для того, щоб виправити цю ситуацію, у 1983 р. у Мапуту була проведена конференція, в якій було розроблено спільне планування, командування і контроль у відношенні всіх операцій [Додаток В.1].

У підсумку зазначені зміни покращили координацію ведення бойових дій МК. Проте влада, у свою чергу, намагалася показати всьому світові нібито реформування апартеїду. 3 вересня 1984 р. була прийнята нова конституція ПАР, яка передбачала створення трьохпалатний парламент. Палати формувалися на расовій основі, їх повноваження були нерівноцінні.

Головною була палата, обрана білими, а палати, обрані азіатським і кольоровим населенням, грали підпорядковану роль. Як і раніше, з політичного життя ПАР були виключені африканці, які становили три чверті населення країни. Пост прем'єр-міністра був скасований, і його функції перейшли до президента [85].

З 1985 р. було дозволено відвідувати Манделу у в'язниці, у першу чергу чиновникам. Намагаючись не стільки зрозуміти, які реальні цілі ставить перед собою лідер визвольного руху, а перш за все, вплинути на нього, наприклад, погодитися на звільнення за умови відмови від боротьби.

Так, в лютому 1985 р. Бота, щоб зупинити хвилю насильства, запропонував Манделі звільнення, якщо він «відкине насильство як політичну зброю». Мандела відкинув цю пропозицію, випустивши заяву через свою доньку Зіндзі, в якому говорилося: «Мені дорога власна свобода, але ваша свобода мені ще дорожче. Занадто багато людей загинуло, поки я перебував у в'язниці... Яку свободу мені пропонують, поки організація людей (АНК) залишається забороненою? Тільки вільні люди можуть вести переговори. Ув'язнений не може укласти контракти» [8, с.239].

70-річний ювілей Мандели у липні 1988 р. привернув міжнародну увагу, у тому числі концерт на лондонському стадіоні Уемблі, який транслювали по телебаченню і дивилися близько 200 мільйонів глядачів. Незважаючи на те, що Мадіба у всьому світі став символом свободи, він зіткнувся з особистими проблемами, коли лідери АНК повідомили йому, що Вінні організувала у чорному передмісті Йоганнесбурга футбольний клуб. Пізніше стало відомо, що «футболісти» – банда, яка вчиняла тортури та вбивства.

Захворювання Нельсона Мандели від туберкульозу загострювалося в умовах підвищеної вологості у камері, тому у грудні 1988 р. його було переведено в окремий будинок на території тюремного комплексу Віктора Верстера недалеко від Кейптауна – режим ув'язнення змінився на домашній арешт. Перебуваючи у кращих умовах, він мав наглядача з особистим кухарем і використовував цей час, щоб отримати ступінь бакалавра. Там

Мадібі було дозволено багато відвідувачів, і він, навіть, організував таємний зв'язок з вигнаним лідером АНК Олівером Тамбо.

Таким чином, перебуваючи в ув'язненні Нельсон Мандела, здобув світову славу: заслуга в цьому належала його дружині Вінні. Вона часто виступала на мітингах, давала інтерв'ю, сповіщала інших про те, що казав її чоловік, в'язень совісті і неприборканий борець за свободу.

У 1989 р. Пітер Бота переніс інсульт, тому змушений був піти у відставку з поста лідера Національної партії, і його змінив Фредерік Віллем де Клерк. Новий лідер почав суттєвий демонтаж багатьох елементів апартеїду. Він відкрив пляжі Південної Африки для людей усіх рас, ліквідував Акт про резервування роздільних комунальних зручностей, розформовано Систему керування національною безпекою, структурою.

У перші роки його президентства відбулися суттєві світові зміни, які вплинули на ПАР. Так, у 1990 р. Намібія отримала незалежність та стала членом ООН, Куба вивела свої війська з Анголи. Південна Африка припинила свою агресивну політику проти сусідніх держав.

Новий президент почав проводити реформи, розуміючи, що апартеїд як система вже не працює. Так, після падіння Берлінської стіни у листопаді 1989 р. де Клерк скликав свій кабінет, щоб обговорити питання легалізації АНК і звільнення Мандели. Хоча, деякі члени АНК були категорично проти його планів, зустріч все ж таки відбулась. Президент проголосив у парламенті про легалізацію АНК та інші рухи, які боролися проти апартеїду, а також про створення нової конституції, заснованої на принципі справедливості. Незабаром після цього, вперше за 20 років, фотографії Мандели були дозволені для публікації у Південній Африці [16, с.92-93; 17, с.230-455].

11 лютого 1990 р. після 27 років ув'язнення Нельсон Мандела був звільнений. Ця історична подія транслювалася у прямому ефірі по всьому світу, Мандела тримав руку Вінні перед присутнім натовпом і пресою. Дорогою у мерію Кейптауна він виступив з промовою, в якій заявив про

свою прихильність до миру і примирення з білою меншістю, але він також дав зрозуміти, що збройна боротьба АНК не закінчилася: «Наше звернення до збройної боротьби в 1960 р., коли було створено збройне крило АНК, «Умконто ве сізве», було чисто захисним кроком проти насильства з боку режиму апартеїду. Фактори, які зробили необхідну збройну боротьбу, до сих пір існують. У нас немає вибору, окрім як продовжити розпочате. Ми сподіваємося, що незабаром буде створено клімат, сприятливий для врегулювання проблем в рамках переговорів, щоб більш не було потреби у збройній боротьбі» [80, с.378-467]. Крім того, Мандела заявив, що його головною метою залишається досягнення миру для темношкірого більшості країни і надання йому права голосу як на загальнонаціональних, так і на місцевих виборах.

Уже після звільнення Мадіба відправився в африканський тур, зустрівшись зі своїми прихильниками та політиками Замбії, Зімбабве, Намібії, Алжиру. З метою закликати іноземних держав підтримати санкції проти апартеїду, він у Франції зустрівся з президентом Франсуа Міттераном, у Ватикані – папа Іоанн Павло II, у Великій Британії – Маргарет Тетчер, США – Дж. Бушем-старшим, на Кубі – з президентом Кастро, яким захоплювався [44, с.73-78].

У серпні Мандела, визнаючи серйозний військовий недолік АНК, запропонував режим припинення вогню, за що його критикували активісти МК. Він витратив багато часу, намагаючись об'єднати і побудувати АНК, виступаючи на конференції у Йоганнесбурзі у грудні, на якій були присутні 1600 делегатів. На національній конференції АНК у липні 1991 р. у Дурбані Мандела визнав, що у партії були недоліки, і оголосив своєю метою створити «сильну і добре налагоджену цільову групу» для забезпечення правління більшості. На конференції 5 липня 1990 р. Нельсона Манделу було обрано президентом АНК, а у серпні – головнокомандувачем і головою Верховної ради. Того ж року у країні було відмінено надзвичайний стан, скасовано

цензуру, закон про землю, який закріплював 87% території країни за білими і 13% за чорношкірими, закон про роздільне проживання расових груп.

У період переговорів Мадіба домовився, незважаючи на різкі протести в АНК, що в новий уряд увійдуть представники Національної партії і що за білими держслужбовцями збережуться їх посади. Погодився Мандела із закріпленням принципу приватної власності, хоча в першій промові після виходу з в'язниці виступав за націоналізацію гірської промисловості і перерозподіл землі на користь африканців. Він умів переконувати в необхідності переговорного процесу, особливо це було важко, коли в країні виникали вибухи, посилення ворожості проти білих, закликаючи білих не залишати країну.

Перспективи Мандели щодо мирного переходу були підірвані зростанням насильства між прихильниками АНК та Інката, яку заснував Мангосуту Бутелезі, в Квазулу-Наталі, що призвело до загибелі тисяч людей. Інката категорично відкидала антиурядову озброєну боротьбу, займала антикомуністичну позицію – це зумовило її ворожнечу з АНК і сприяло зближенню з владою Преторії. Мандела зустрічався з лідером Інката Бутхелезі, але АНК завадив подальшим переговорам з цього питання.

Влада ПАР таємно підтримувала та надавала фінансову допомогу, зброю Бутелезі. У липні 1991 р. підозри були остаточно підтверджені, коли було доведено, що південно-африканський уряд здійснює таємні платежі Інката через відділення безпеки поліції. Уряд заявив, що гроші були виплачені у рамках його кампанії проти санкцій, і що все фінансування припинилося у березні 1990 р.. Проте у листопаді 1991 р. було опубліковано нові докази того, що поліція безпеки фінансувала ще один мітинг в січні 1991 р., крім того, дану партію підтримувала влада Європи, США, в Ізраїлі проходили військову підготовку [47, с.205-210; 42, с.80-84].

Мандела стверджував, що в державних спецслужбах була «третя сила», які підживлювали «бійню людей», і відкрито звинувачував у цьому де Клерка, якому він все більше не довіряв.

На мітингах 1992 р. Мандела говорив наступне: «Я переконаний, що ми маємо справу не з нормальними людьми, а з тваринами. Наслідуючи приклад нацистської Німеччини, пан де Клерк, Національна партія, Інката вбивають людей всього лише за те, що вони чорні» [79].

Тодішній міністр законності та порядку Хернус Кріль наводив таку статистику: у 1992 р. було вбито 201 357 чол., тобто загинуло більше, ніж 50 людей в день [25, с.50-53].

6 серпня 1991 р. в Преторії АНК і уряд підписали Преторійський протокол, згідно якого припинялася збройна боротьба. Проте сталося навпаки, поліція та Інката пішли на змову. Про цю подію Мадіба згадував так: «Мені говорили, що поліція конфіскувала зброю одного дня, а наступного сили Інкати напали на людей з тією самою зброєю... мешканці району сказали, що бойовиків супроводжувала поліція» [37, с.152-153].

20 грудня 1991 р. у Йоганнесбурзі відбулася Конференція між урядом та АНК (КОДЕПА). У Конференції взяли участь 18 делегацій, що охоплювали весь політичний спектр південно-африканської політики, а також спостерігачі з ООН, Співдружності націй, Європейського співтовариства та Організації африканської єдності. Конференція стала найширшим форумом політичних груп в історії Південної Африки, в якій більшість становили чорні.

Де Клерк наважився зробити ризикований крок. Він оголосив про проведення 17 травня загальнонаціональний референдум, щоб білі громадяни Південної Африки змогли проголосувати щодо його політики реформ і перемовин з АНК. Він заявив: якщо зазнає поразку на референдумі, то подасть у відставку. На референдумі було винесено запитання до всіх виборців віком до 18 років: «Чи підтримуєте Ви продовження процесу реформ, що його почав президент держави 2 лютого 1990 р. і що має на меті прийняття нової конституції методом перемовин?» [37, с.512]. Зрештою 69% білих виборців підтримали продовження перемовин, а де Клерк дістав велику перемогу.

У травні 1992 р. відбулася друга КОДЕПА, на якій де Клерк наполягав на тому, щоб після апартеїду Південна Африка використовувала федеральну систему для забезпечення захисту етнічних меншин, а Мандела виступав проти цього, виступаючи за унітарну систему регулювання більшістю. Відповідно, проти унітарної системи виступила партія Свободи «Інката» та лідери колишніх бантустанів Бапутатсвана, Сіскея, у результаті чого перемовини зайшли у глухий кут [15, с.201-204].

АНК та його союзники розпочали масові акції, які склалися зі страйків, демонстрацій і бойкотів. Датою початку було обрано 16 червня 1992 р., у річницю повстання у Совето 1976 р.. Більше загострила відносини між АНК і урядом подія 17 червня 1992 р., коли бійці Інката атакували у Ваалі, передмісті Бойпатонг і вбили там 45 осіб. Ця акція мало не вилилася у збройне протистояння АНК і Інката. Потім 7 вересня 1992 р. в містечку Бішо 80 000 прихильників АНК вирішили спробувати силою повернути бантустан Сіско до складу ПАР, однак сили безпеки Сіско відкрили вогонь, у результаті чого загинули 28 прихильників АНК і один солдат сил безпеки Сіско. Переговорний процес виявився під загрозою. В АНК давали про себе знати побоювання, що його керівництво занадто далеко піде на поступки білим. Це спричинило розбіжності і навіть готовність закінчити переговорний процес. А біле населення не хотіло втрачати свої привілеї повністю. Чиновництво прагнуло залишити за собою робочі місця, у всякому разі до виходу на пенсію, та зберегти пенсії в установленому розмірі [79].

Слід зазначити, що якийсь час здавалося, що Консервативна партія домоглася серед білих більшого впливу, ніж правляча Національна, що йшла на поступки АНК. Тоді Національна партія організувала референдум серед білих, винісши на ньому питання: чи варто далі вести переговори з опозиціонерами. 62% тих, хто голосував, все ж виступили за їх продовження.

Після подій в Бойпатонзі Мандела скликав спеціальну сесію Ради Безпеки ООН і запропонував розмістити миротворчі ООН у ПАР для запобігання «державного тероризму».

Вбивство генерального секретаря Комуністичної партії ПАР Кріса Хані, стало приводом повномасштабної громадянської війни в країні. На тлі цих подій, африканери почали масово озброюватися і оточувати свої будинки парканами з колючим дротом.

У той же час активізували бойові дії і члени Панафриканського конгресу. Вони періодично нападали на поліцейських і білих фермерів. Біле населення, тим часом, активно озброювалося, у день видавалося понад 500 ліцензій на носіння вогнепальної зброї.

Під тиском міжнародних санкцій влада ПАР в 1992 р. провела референдум, на якому 68,73% білого населення проголосували на користь завершення апартеїду. А 25 липня 1993 р. стався теракт, який мав серйозні міжнародні наслідки. Чотири чорношкірих увірвалися під час богослужіння в Церкву Святого Якова в Кейптауні. Застосувавши ручні гранати та автомати, нападники вбили 12 і поранили 47 осіб. У числі загиблих виявилися двоє рибалок з українського траулера «Апогей», троє були тяжко поранені [10, с.456-589].

Мандела зрозумів, що масові дії призвели до насильства, і відновив переговори у вересні. Він погодився зробити це за умови звільнення всіх політичних в'язнів, заборонити використання традиційної зброї; Ф. де Клерк неохоче погодився. В ході переговорів було вирішено, провести загальні вибори, в результаті чого буде створено п'ятирічний коаліційний уряд і конституційні збори для створення нової конституції тимчасову конституцію. Конституція, яка передбачала створення багаторасової демократичної держави, була ратифікована в грудні 1993 р. і набула чинності 27 квітня 1994 р.

У липні 1993 р. Мандела і де Клерк відвідали США, окремо один від одного, зустрілися з президентом Біллом Клінтоном, і кожен отримав медаль за свободу. Хоча акти насильства, спрямовані проти цивільних осіб, залишались предметом засудження, проте очолюваний Манделою АНК був широко визнаний виразником законних інтересів чорношкірого населення

ПАР. Саме за «мирну ліквідацію апартеїду» Мандела і Ф. де Клерка було спільно нагороджено Нобелівською премією миру в Норвегії. Мадіба згадував це так: «Мене часто запитували, як я міг прийняти нагороду разом із де Клерком після того, як так жорстоко його критикував. Я не відмовлявся від своєї критики, але сказав, що він зробив справжній і доконечний внесок до мирного процесу. Я ніколи не прагнув підірвати його імідж із однієї практичної причини: що слабшим він був, то слабшим був процес перемовин. Щоб досягти миру з ворогом, мусиш працювати з ним, і тоді цей ворог стає партнером» [37, с.525; 40, с.180-185].

До моменту вручення в грудні 1993 р. Премії миру президенту Африканського національного конгресу (АНК) Манделі система апартеїду, по суті, втратила легітимність в очах міжнародної громадськості. При тому, що для багатьох апартеїд взагалі ніколи не був прийнятною формою суспільного устрою. В умовах згасання «холодної війни» навіть багаторічні союзники расистського режиму переглянули свої відносини з ПАР. Акти насильства, спрямовані проти цивільних осіб, зрозуміло, залишилися предметом засудження, але в той же час очолюваний Манделою АНК, незважаючи на присутність в його структурі антиурядових збройних формувань, був широко визнаний виразником законних інтересів чорношкірого населення ПАР.

Ситуації, що склалася, з огляду на сильний міжнародний тиск, Фредеріку де Клерку фактично не залишалось нічого іншого, як погодитися на проведення загальних демократичних виборів [42, с.80-84].

Ще до виборів було вже зрозуміло, що Ф. де Клерк, який отримав мандат в 1992 р. за злам апартеїду, з цим завданням впорався, незважаючи на опір і протидію широких верств білої громади. Але коли настав другий етап – напрацювання тексту угоди про перехід до нерасової ПАР, він втратив контроль над перебігом подій, піддавшись на шантаж з боку АНК, який заявив про можливість відходу з переговорів і відновлення збройної боротьбу, якщо не буде створений Перехідний виконавчий комітет (ПВК).

Проти такої постанови виступали Консервативна партія і партія Інката, які пригрозили бойкотом майбутніх виборів, якщо органи виконавчої влади будуть сформовані до прийняття Конституції. Однак на багатопартійному форумі політичних партій і суспільно-політичних організацій, завдяки тому, що Національна партія і АНК вирішили діяти з практично єдиних позицій у питанні створення ПВК, їх точка зору взяла гору.

АНК проводив передвиборчу кампанію: відкрив 100 виборчих бюро і організував народні форуми, на яких виступав Нельсон Мандела; розробив «Програму реконструкції й розвитку», в якому планувалося створити в країні робочі місця у галузі цивільного будівництва, розвиток первинної медичної допомоги, забезпечення 10 років безкоштовного навчання для всіх південно-африканців, будівництво нових будинків, перерозподіл землі через земельний суд. Також передбачалось відновлення расової рівноправності в приватному й громадському секторах. На основі цієї програми було укладено спрощений – маніфест «Краще життя для всіх», що стало гаслом АНК.

Мадіба, у свою чергу, багато часу присвятив збору коштів для АНК, подорожуючи в США, Європу та Азію. У своїх виступах він наголошував: «Не очікуйте, що наступного дня після виборів керуватимете «Мерседесом» чи плаватимете в басейні у своєму дворі... Життя не зміниться різко, ви тільки матимете вищу самооцінку й станете у своїй країні громадянами. Ви мусите набратися терпіння. Можливо, доведеться чекати п'ять років, поки результати стануть очевидними... Білим я говорив, що вони нам потрібні й що ми хочемо, щоб вони виїздили з країни. Вони так само, як і ми, були південноафриканцями й мали спільну з нами батьківщину...» [37, с.526].

Міжнародні організації та інші країни почали мобілізувати підтримку історичного голосування в Південній Африці. Було організовано місію спостерігачів Організації Об'єднаних Націй в Південній Африці, яка в серпні 1992 р. розширила свою місію в кількості 2000 чоловік для координації груп спостерігачів за виборами [38, с.9-11].

12 лютого 1994 р., в останній день реєстрації партій, Інката, Консервативна партія та Африканський народний фронт не зголосилися. Уряд бантустану Бопутатсвана також відмовився брати участь у виборах. Так, прихильники Інката блокували спробу провести вибори в провінції Наталь. 28 березня тисячі членів партії, вимахуючи списками та кийками, пройшли колоною через Йоганнесбург на мітинг у центрі міста. Водночас озброєна група членів Інката спробувала увірватися до штабу АНК в «Шелл-хаус», але їх відкинула озброєна охорона. В центрі міста стріляли невідомі бійці й загинуло загалом 53 людини. Проте, Нельсон Мандела з де Клерком змогли переконати, все ж таки, партію Свободи «Інката» прийняти участь у виборах, оскільки її прихильники планували блокувати вибори.

Будучи лідерами двох основних партій, де Клерк і Мандела провели єдині телевізійні дебати. Мадіба досить рішуче розкритикував Національну партію у розпалюванні расової ненависті між кольоровими та африканцями в Капській провінції. Де Клерк, у свою чергу, розкритикував план АНК витрати мільярди доларів на будівництво житла і соціальні програми. Хоча де Клерк вважався найкращим оратором на цьому заході, пропозиція Мандели потиснути йому руку здивувало його, деякі коментатори вважали це перемогою Мандели.

Вибори відбулися 26-29 квітня 1994 р., з 39,5 млн. населення тогочасної ПАР, на виборчі дільниці прийшло 22,7 млн. південно-африканців, з них – 18 млн. «чорної» більшості. Відповідно, АНК отримав більшу підтримку виборців – 62%, а Національна партія – 21% [16, с.93-94; 46, с.136]. Хоча перемога АНК забезпечила Манделі обрання президентом, він публічно визнав, що вибори були затьмарені випадками шахрайства і саботажу.

У 1994 р. Мадіба став першим чорношкірим президентом ПАР, набравши на виборах 65% голосів: «Я, Нельсон Роліглаглу Мандела, клянусь бути вірним Південноафриканській республіці. Чи можете Ви підняти праву руку і сказати: Хай допоможе мені Бог! Хай допоможе мені Бог! Ніколи!

Ніколи! Ніколи більше не буде так, щоб ця прекрасна земля знову переживала пригнічення однієї людини іншою!» [46, с.136; 9, с.204].

Першим актом Національних Зборів було офіційне обрання Нельсона Мандела першим чорношкірим керівником Південної Африки. Його інавгурація відбулася в Преторії 10 травня 1994 р., яка транслювалась по телебаченню у всьому світі. У заході взяло участь чотири тисячі гостей, в тому числі – світові лідери з різних країн [Додаток Г. 1].

Під час інавгурації Нельсон Мандела говорив не лише про політичне звільнення чорношкірого населення, а й про прагнення позбавити свій народ від бідності і страждань: «Прийшов час заліковувати рани. Прийшов час возз'єднати розділених побратимів. Настав час будувати. Ми нарешті домоглися нашого політичного звільнення. Ми клянемося позбавити весь народ від постійного гніту бідності, злиднів, страждань, приниження та інших видів дискримінації. Ми беремо на себе зобов'язання з побудови повного, справедливого і тривалого миру. Ми розуміємо, що все ще перебуваємо на початку шляху до свободи. Ми добре розуміємо, що ніхто з нас, діючи поодиночі, не зможе домогтися успіху. Ми повинні діяти разом – як єдиний народ – для національного примирення, національного будівництва, для народження нового світу. Так настане справедливість для всіх! Хай буде мир для всіх! Сонце ніколи не зайде над цією видатною людською перемогою! Нехай царює свобода!» [46, с.136].

За результатами виборів було сформовано коаліційний Уряд національної єдності (УНЄ). Його склад з'явився відображенням компромісу, досягнутого в ході попередніх виборів переговорів між головними політичними силами країни, перш за все АНК, Національної партією (НП), а також регіональної, зулуською за етнічним складом Партією свободи Інката (ПСІ).

Таким чином, перші демократичні вибори ПАР стали історичною подією, що означало початок демократії і кінець режиму апартеїду, який тривав сорок п'ять років. Південноафриканський досвід мирного переходу до

демократії вважається дивом. Він стимулював інтерес, зокрема вчених і політологів, у набутті знань про можливості демократизації серед глибоко розрізнених шарів суспільства.

Отже, хоча Мандела починав свою політичну діяльність у 1960-х рр. із збройного протистояння проти расової сегрегації, проте в подальшому він прийняв рішення залагодити конфлікти і керувати країною мирним способом. Тому повернувшись із 27-річного ув'язнення, Нельсон Мандела став організатором переговорного процесу з урядом, щоб забезпечити в країні порядок та законність.

Таким чином, Нельсон Мандела став першим в історії ПАР президентом, який на практиці довів, що навіть дуже складні міжрасові, міжконфесійні та міжетнічні протиріччя можна вирішувати мирними засобами, на основі принципів демократії.

РОЗДІЛ 3.

НЕЛЬСОН МАНДЕЛА ТА СТВОРЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПІВДЕННО-АФРИКАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

3.1. Внутрішня політика ПАР за президентства Нельсона Мандели (1994-1999 рр.)

Після скасування режиму апартеїду нерівність у доходах населення ПАР було одним із найсильніших у світі, що загрожувало добробуту країни. Тому потрібні були серйозні структурні зміни в економіці і в першу чергу у доходах чорного населення, та доступність до мінімально необхідних для життя потреб – житла, водопроводу, електрики, можливості отримати освіту, але в першу чергу до постійної зайнятості

Вступивши на посаду президента 10 травня 1994 р., Нельсон Мандела почав розглядати національне примирення як основне завдання свого президентства. Розуміючи, як інші постколоніальні економіки Африки постраждали від відходу білих еліт, Мандела спробував переконати біле населення Південної Африки в тому, що воно захищене і представлено в «Райдужній нації».

Для реалізації поставленої мети було сформовано Уряд національної єдності (УНЄ). Кількість місць в якому розподілялось відповідно до норм, передбачених у конституції. Так, Ф. де Клерк став заступником президента, Г. Бутелезі – міністром внутрішніх справ, П. Бота був призначений міністром шахт та енергетики. Однак найважливіші пости АНК залишив за собою. Так, міністром закордонних справ став А. Нзо, міністром оборони – Д. Модісе, міністром безпеки (поліції) – видатний профспілковий діяч С. Муфамаді, міністром юстиції – Д. Омар, міністром фінансів – Д. Кейз [13, с.11-15].

Нельсон Мандела очолив країну з багатьма проблемами. З одного боку, економіка ПАР, яка спиралася на свої мінеральні ресурси, починаючи з Другої світової війни, а пізніше під впливом санкцій проти режиму апартеїду, швидко розвивалася за рахунок імпортованих технологій та, володіючи

великою ресурсною базою, здатна була порівняно легко переносити економічні кризи. Це стало однією з основних причин її стійкості. Але, з іншого боку, головним експортним товаром довгий час було золото, видобуток якого, у зв'язку з виснаженням золотоносних пластів і падінням світових цін, скорочувалася, а собівартість його видобутку робило, у багатьох випадках, експлуатацію шахт нерентабельною [63, с.28-29].

Також, у зв'язку з економічними санкціями, підйом змінився застоєм в економіці, багато в чому був викликаний низьким освітнім рівнем дешевої африканської робочої сили і вимушеним збільшенням зарплати.

Для поліпшення становища у країні і в якості урядової програми через півроку після проведення виборів – у листопаді 1994 р. була прийнята (раніше була широко відомою в якості передвиборчої програми АНК) «Програма реконструкції і розвитку» (ППР) [87], основним завданням якої було вирішення житлової проблеми і забезпечення населення мінімально необхідними послугами: доступ до питної води, будівництво дешевих будинків і електрифікація «чорних» селищ, де проживала велика частина населення країни, а також створення нових робочих місць. Також, передбачалося значно розширити доступ до освіти для більшості населення.

Отже, до завдань ППР входило (протягом п'яти років): забезпечити три мільйони осіб питною водою; електрифікувати три мільйони будинків; побудувати один мільйон дешевих будинків.

Але це було далеко не легким завданням, оскільки, за даними палати підприємців Південної Африки на середину 1994 р. з 40,3 млн. жителів ПАР понад 17 млн. існували за межею бідності, близько 7 млн. жили у халупах. При цьому майже половина працездатного населення працювало у неформальному секторі економіки.

Проаналізувавши джерела можна стверджувати, що першочерговими потребами населення на 1994 р. були (див. табл. 3.1.).

Таблиця 3.1.

Потреби населення ПАР 1994 р.

Потреби населення	% від опитаних
Робота	51
Будівництво будинків	34,4
Припинення насильства	27,5
Водопровід	26,1
Електрика	20,7
Їжа	20
Будівництво шкіл	19,2
Охорона здоров'я	11,7
Будівництво доріг	11,4

Офіційний рівень безробіття в ПАР на кінець 1994 р. у середньому в країні становив 29%, але серед чорних він становив 37%, серед кольорових – 23,5%, а серед білих – 8,4%.

Основною причиною безробіття – застій економіки за часів апартеїду. Але зростання ВВП, а також приплив іноземних інвестицій, хоча і не дуже значний, повинні були, як очікувалося, знизити рівень безробіття.

Також, однією з причин високого рівня безробіття у країні був масовий наплив у ПАР незаконних іммігрантів. Ця обставина все більше посилювала конкуренцію, особливо у неформальному секторі економіки з боку нелегальних іммігрантів, які прибували головним чином з суміжних африканських країн, зокрема Мозамбіку, де економіка сильно постраждала від громадянської війни.

Відповідно, через збільшення числа іммігрантів посилювалася хвиля ксенофобії в ПАР. Дрібних торговців-іноземців часто ображали і били. Члени Національної спілки шахтарів часто нападали на шахтарів – мозамбікців. Проте до громадян Лесото чорні громадяни ПАР ставилися не як до іноземців, а як до своїх.

Наведені дані не залишають сумніву в тому, що ПРР базувалася на стратегії «основних потреб», що стала пріоритетною для багатьох країн

«третього світу» в останні десятиліття ХХ ст. . Для ПАР, чия економіка була і залишається, в основному, у руках білої меншини, такий перехід був вкрай необхідний для швидкого виправлення важких умов існування чорного населення. В цьому була цінність ПРР і заслуга її укладачів – керівництва АНК.

Через півтора року, з моменту прийняття в листопаді 1994 р. «Програми реконструкції та розвитку», було підведено попередні підсумки. Так, зокрема, існувала значна кількість безпритульних людей; економічне зростання відбувалося у тих галузях, де майже не створювалися нові робочі місця. Таким чином, економічна програма не вела країну до зменшення безробіття, а навпаки кількість робочих місць скорочувалося.

Зокрема, новий уряд мав намір проводити ПРР за рахунок коштів, отриманих, зокрема, від скорочення бюджетних витрат. Так, на фінансування ПРР в бюджеті 1994-1995 р. планувалося виділити 2,5 млрд. рандів, в 1995-1996 – 5 млрд., а до 1997-1998 р. збільшити виділення коштів до 10, а пізніше і до 12,5 млрд. рандів. Також планувалося створити нові робочі місця, у першу чергу в промисловості, і почати перерозподіл землі. Проте, найчастіше гроші, виділені на ПРР самою державою, з різних причин не були витрачені, а на обіцяну раніше фінансову допомогу від розвинених країн було мало надій [86, с.146-148].

Для прикладу, в 1995 р. уряд заявив, що йому обіцяли 7,5 млрд. рандів, але з цієї суми лише 2,7 млрд. надали в якості допомоги або кредиту під низький відсоток, а решту суми – у вигляді позик під більш високий процент. Наприклад, незважаючи на численні обіцянки, перший кредит Світового банку для ПАР на суму 340 млн. рандів для розвитку дрібних і середніх підприємств відбувся лише в 1997 р. [86, с.149-150].

Західні країни, чиї приватні компанії, понад століття отримували величезні прибутки від дешевої чорної робочої сили на Півдні Африки, не поспішали надати допомогу в перебудові економіки ПАР і перерозподілі доходів.

Слід підкреслити, що за ПРР все ж були досягнуті деякі успіхи в електрифікації чорних селищ, водопостачанні і системі охорони здоров'я. Але програма будівництва дешевих будинків на перших порах не виконувалася. Так, в травні 1996 р. було збудовано 8181 будинків, що в чотири рази перевищувало щомісячну норму аренди житла за попередні два роки. Отже, за два роки було побудовано приблизно 50 тис. будинків, при обіцяних до 200 тис. будинків у рік. Проте, варто відзначити, що не лише державні та муніципальні органи будували житло для нужденних.

Для досягнення передбачуваної мети – електрифікації 2 млн. 500 тис. будинків до 1998 р., не вистачало фінансових коштів і субсидій, хоча в 1996 р. і було підключено до мережі 453 тис. нових об'єктів.

Дещо пізніше, до середини 1997 р., повідомлялося, що на будівництво будинків було видано понад 550 тис. субсидій і що більш 212 тис. будинків уже було побудовано або будувалися [76, с.123-127].

І все ж, кількість безпритульних осіб або тих, хто жив у «неформальних поселеннях» (саморобних нетрях) зростало, і щоб припинити зростання необхідно було збільшити кількість споруджуваних будинків, як мінімум в чотири рази.

Для вирішення житлової проблеми в листопаді 1998 р. відбулася зустріч представників бізнесу, профспілок, урядів і громад країни. Між усіма учасниками була узгоджена 94-х сторінкова декларація «Про будівництво житла для малозабезпечених» вартістю в мільярди рандів. За даними на кінець 1998 р. з 43 млн. жителів ПАР, 8 млн. жили в жахливих житлових умовах [86, с.123-145].

Як один з успіхів за перші три роки, що минули після перших демократичних виборів, можна виділити той факт, що з квітня 1994 р. по січень 1997 р. уряд ПАР забезпечив питною водою 1 млн. людей. Але, незважаючи на ці успіхи, до кінця 1998 р. 8 млн. людей все ще не мали достатнього доступу до питної води. З 1994 р. по 1998 р. питною водою було

забезпечено 4 млн. людей, тоді як до 1999 р. цей показник повинен був скласти 6 млн. людей.

Уряд витрачав кошти на водопостачання, велика частина якого незабаром припинялося через несплату, оскільки доходи абсолютної більшості чорного населення не дозволяли додаткових витрат.

У 1997 р. стало зрозуміло, що ПРР не працювала на одному з найважливіших своїх напрямків, оскільки не створювалися нові робочі місця. Тому було кілька причин: незбалансованість бюджету і великі витрати уряду на соціальні потреби. Проте, в країні було економічне пожвавлення: у 1995 р. зростання ВВП у ПАР склав 3,4%, а в 1996 р. – 3,1%.

Однак справжній стан із зайнятістю залишався складним. Значну кількість робочих місць міг би створити приватний сектор, але особливої інвестиційної активності великого капіталу не було. За п'ять років з 1994 р. по 1999 р. тільки в приватному секторі економіки втратило роботу 500 тис. людей [66, с.156-173].

За п'ять років (з 1994 по 1999 рр.) ПАР істотно збільшила свій експорт. Так, промисловий експорт за той же період зріс з 9,2% до 23,6%. Приблизно 49% сімей мали в 1996 р. місячний дохід менше тисячі рандів у місяць.

За твердженням газети «Соуетан», єдиної в той час газети ПАР, постійно висвітлювалася точка зору чорної більшості населення країни, за п'ять років з 1994 по 1999 р. лише для 4 млн. чорних південноафриканців поліпшили життя, а решти залишалось у пригніченому стані. В 1997 р. тільки 54,6% всіх будинків у країні мало електрику (збільшення на 1,8% у рік) Уряд зміг суттєво поліпшити становище з електрифікацією і водопостачанням у чорних селищах і зробив перші кроки у вирішенні житлової проблеми, але не вирішувалася проблема країни як безробіття [62, с.186-197]. Отже, у виконанні ПРР були свої як переваги, так і недоліки.

Перші кроки Уряду призвели до збільшення лівих настроїв, поширювалася опозиція до реформ Нельсона Мандели. У свою чергу Інката відновила активні дії щодо федерального устрою держави ПАР, в першу

чергу досягнення незалежності провінції Квазулу-Натал. Ліві сили виступали за створення на території ПАР незалежної автономії африканерів. Так, було заплановано утворити «Африканер Хоумленд».

Націоналісти та комуністи виступили проти окремих положень Конституції. Тому 8 травня 1996 р. була прийнята нова Конституція [88]. Після чого Ф. де Клерк покинув пост віце-президента, фактично АНК отримав всю повноту влади, але й разом з тим відповідав за гострі проблеми в країні (сепаратизм, безробіття, злочинність та ін.).

Згідно Конституції, законодавча влада в ПАР належала парламенту, що складається з двох палат – Національної асамблеї і Національної ради провінцій (НРП). Національна асамблея складалася з 400 депутатів, обраних на основі пропорційного представництва строком на п'ять років. НРП створена замість Сенату і покликана була координувати дії всіх регіонів. До складу НРП входили 90 представників: по 6 постійних представників від дев'яти провінцій і по чотири альтернативних представника. Уряд призначався президентом. Країна, як і раніше, залишилася парламентською республікою з голосуванням на виборах за партійними списками і обранням президента зі складу провідної політичної партії ПАР – АНК.

За Конституцією президент країни був наділений затверджувати закони, відправляти на розгляд до Парламенту або Конституційного суду, скликати засідання обох палат парламенту у разі надзвичайних ситуацій, також, приймати зарубіжних послів та консульських представників.

В країні відбувалися спроби розширити сфери діяльності і популяризації ролі президента. Відповідно, Департамент закордонних справ ПАР у 1997 р. створив спеціальну інформаційно-комунікаційну службу, завдання якої було популяризувати діяльність лідера країни шляхом надсилання щоденно текстів всіх його виступів до закордонних аналітичних та інформаційних центрів.

Значної популярності Нельсона Мандели, на той час, надавало його опікування спеціальним дитячим фондом, до якого він скеровував власні гонорари і зовнішні міжнародні перекази та благодійні внески.

Конституція набула чинності 4 лютого 1997 р., після чого відбулося засідання представників законодавчої гілки влади всіх 9 провінцій ПАР. Вперше в історії країни прем'єри 9 провінцій взяли участь у засіданні Парламенту, всі вони були членами АНК [43, с.43-45].

У країні була широко розповсюджена корупція. Проте конкретних дій щодо її боротьби не було проведено. Так, в 1999 р. хоча і був звільнений з поста голови Земельного банку Хелін Дольні, за звинуваченням у расизмі та корупції, проте жодних ув'язнень не було здійснено [18, с.100-109].

Хоча ПРР ще не була виконана, фактично на зміну їй прийшла нова «макроекономічна стратегія», а саме, «Зростання, зайнятість і перерозподіл» (ЗЗП), запропонована АНК вперше 14 червня 1996 р. і через півтора року (в січні 1998 р.) була схвалена і остаточно затверджена Нельсоном Манделою.

У новій стратегії роль основної ланки економіки була відведена великому приватному, і частково, державному сектору економіки, та передбачалося, що це повинно було привести до підвищення добробуту в першу чергу чорного населення країни, дозволивши зменшити безробіття і поступово перерозподілити доходи і багатства країни на користь найменш забезпеченого суспільства, тобто, в кінцевому рахунку, чорної більшості [30, с.83-90].

ЗЗП передбачала швидкий розвиток дрібного і середнього виробництва, що повинно було привести до скорочення безробіття, підвищення доходів самих знедолених верств і збільшення питомої ваги підприємництва чорних металів не тільки у результаті ринкових відносин, але і як результат державної політики заохочення даного виду підприємництва. Держава також прагнула скоротити внутрішній і зовнішній борг, прискорити реформу тарифної системи, зменшити виробничі витрати, збільшити гнучкість ринку

робочої сили, скоротити зростання виплат по зовнішній заборгованості, скоротити дефіцит бюджету і зменшити інфляцію.

Одна з відмінностей ЗЗП від ПРР було в тому, що в бюджетах 1997-1999 рр. основна увага приділялася збільшенню податків на компанії і одночасно йшло пом'якшення податкового тягара на найменш забезпечені верстви суспільства. Були обмежені витрати на збройні сили і держапарат, введені непрямі податки на бензин, тютюн і алкоголь, а також підвищені податкові ставки на приватні компанії. Однак ПАР не вдалося забезпечити високих темпів зростання ВВП, а отже, і наміченого зниження безробіття, передбачених у ЗЗП сценарієм прискореного розвитку.

Конгрес південноафриканських профспілок виступив у червні 1999 р. за перегляд програми ЗЗП, оскільки в наявності був її провал, а це призводило до збільшення безробіття. Так, 25 липня 1999 р. тисячі членів Конгресу пройшли демонстраціями в основних містах країни (з них 30 тис. Преторії) з вимогою підвищити зарплатню, інакше буде проведений загальний страйк, в якій візьме участь до 500 тис. чоловік. На що у відповідь уряд збільшив зарплату робітникам на 6,3%, а вчителям – на 7%, хоча профспілки вимагали більшого її збільшення [19, с.377-386].

Також слід зазначити, що цілі, поставлені урядовою програмою ЗЗП, не могли бути досягнуті у відведений проміжок часу, зокрема, через світову фінансову кризу.

Особливо важке становище зберігалося в колишніх бантустанах. Так, населення колишніх «незалежних держав» і «самоврядних територій» жило у злиднях: майже 63% з них заробляли близько 800 рандів на місяць, займалися сільським господарством і не мали доступу до води, електрики.

В якості однієї з реформ скорочення державних витрат були збройні сили, що поглинали великі кошти, як по лінії скорочення чисельності армії, так і за рахунок економії на її оснащення. Незважаючи на істотні скорочення військових витрат, ПАР була лідером серед африканських країн за витратами

на оборону. В армії ПАР, як і в державному апараті, йшов спрямований процес африканізації, у першу чергу рядового складу.

Чималі труднощі зазнавала охорона здоров'я країни. У державних лікарнях в 1996 р. не вистачало 2 тис. лікарів. Вони йшли у приватні клініки або їхали з країни, внаслідок низької зарплати і криміногенної ситуації у великих містах. Їхали не тільки лікарі, а й молодший медичний персонал. За даними на початок 1998 р. з 22 тис. лікарів в ПАР чорні і кольорові становили лише 3 тис. [71].

Через брак своїх лікарів запрошувалися в країну кубинські медики. Також уряд вживав заходів для підтримки там своїх медичних кадрів. Так, у 1998 р. 50 південноафриканських студентів вивчали медицину на Кубі.

Досягнуте політичне врегулювання в країні призвело до того, що різко зросли доходи від туризму. Так, майже 5 млн. туристів відвідали ПАР в 1996 р., що на 10% більше, ніж в 1995 р. (в 1995 р. їх кількість збільшилася на 22% у порівнянні з 1994 р.).

Конституція 1996 р. закріпила приватну власність на землю, тобто відібрати у фермерів власність було неможливо. Але Конституція передбачала і реституцію – регульований процес повернення землі особам та громадам, які втратили її після 1913 р. і в результаті дискримінаційних законів. Передбачалося також і можливість викупу ферм державою на основі добровільної згоди і за ринковими цінами. Перерозподіл здійснювався повільно, оскільки були юридичні перепони оформлення, також, фермери не погоджувалися з ціною [88].

У 1996 р. був прийнятий Закон про земельну реформу, який захищав права орендарів землі, проживали і займалися сільським господарством на фермах. За цим законом, орендарі не могли бути позбавлені земельної власності без рішення суду і після досягнення ними 65 років.

Ще однією проблемою, в період президентства Нельсона Мандели, залишалось зростання злочинності. Наприклад, у 1993 р. в країні сталося понад 2 млн. злочинів. Зокрема, тільки за офіційними даними, число

згвалтувань з 1990 р. по 1995 р. збільшилося в три рази. Щодня 120 жінок у країні ставали жертвами гвалтівників. Столицями цих злочинів вважалися Преторія і Йоганнесбург. Місцева преса відзначала в 1997 р., що насильство стало складовою частиною життя в ПАР. Тут здійснювалася величезна кількість вбивств, розбоїв та інших злочинів [62, с.125-135].

Високий рівень злочинності штовхав населення до купівлі засобів самозахисту. У 1996 р. було видано майже 197 тис. ліцензій на носіння вогнепальної зброї. У 1997 р. близько 200 тис. південноафриканців на законних підставах придбали зброю. Всього в країні тільки за офіційними даними налічувалося майже 4 млн. одиниць вогнепальної зброї. І більше 2 млн. жителів мали на нього ліцензії. Пограбування серед білого дня стало звичайним явищем. Злочинність зростала не тільки у містах, але й в селах.

Молодь, віком від 14 до 35 років, становила в 1998 р. 39% населення. Обставини (величезне безробіття і неможливість отримати освіту) змушували багатьох займатися криміналом, а майбутнє країни в значній мірі залежало саме від молоді. Тільки за офіційними даними, 85% південноафриканських школярів вживали наркотики [30, с.85-87].

Щодо освіти, то було здійснене значне збільшення витрат (на 25% в 1996-1997 р., 7% в 1997-1998 р. і 4% в 1998-1999 р.). Також, було введено обов'язкову освіту для африканських дітей у віці 6-14 років та надавалося безкоштовне харчування для 3,5-5 мільйонів школярів.

У законі Про вищу освіту було визнано створення «єдиної скоординованої системи вищої освіти», зміни програм університетів, які б відповідали потребам у людських ресурсах, економічного і соціального розвитку. За роки президентства Нельсона Мандели різко зросла кількість студентів у вузах [12, с.124-129].

У деяких університетах пенсійний вік був знижений з 65 до 60 років, співробітникам були запропоновані вигідні умови ще більш раннього виходу на пенсію. В університетському середовищі з 1996 р. підрозділам університетів стало надзвичайно важко приймати на роботу білу молодь,

особливо в гуманітарній сфері, навіть при відсутності чорних кандидатів відповідної кваліфікації. У разі нестачі місцевих чорних кадрів достатньої кваліфікації на більш високі посади часто призначалися чорні кандидати-іноземці. Ця практика не була фіксована в законах або інструкціях, але широко поширювалась. При цьому дискримінації піддавалися часом не тільки білі, а й індійці і кольорові: при наявності чорного кандидата йому зазвичай віддавалася перевага, особливо якщо цей кандидат – жінка.

У вересні 1997 р. міністерство освіти випустило «Білу книгу про трансформацію вищої освіти», в якій йшлося про те, що склад студентів усіх факультетів у всіх вузах повинен відображати демографічний склад населення країни в цілому. «Біла книга про позитивні дії на державній службі» 1998 р. також ставила за мету досягнення «повної демографічної репрезентативності» на всіх рівнях державних установ [33, с.137-142]. Ці установи повинні були представляти уряду щорічні звіти про динаміку расового складу своїх співробітників. Закон «Про рівність при прийомі на роботу» 1998 р. поширював вимогу «демографічної репрезентативності» на всіх рівнях на приватний сектор, а саме на організації і підприємства з кількістю працівників більше п'ятдесяти. Закон не вимагав негайного застосування цього принципу в повному обсязі, але підприємці зобов'язувалися представляти уряду плани його введення з конкретними термінами і, як державний сектор, представляти щорічні звіти про їх виконання [18, с.100-103].

Серед позитивних реформ Уряду було: підключення більше 3 мільйонів жителів до телефонних мереж; реконструкція та будівництво 500 клінік; підключення більше 2 мільйонів жителів до електричних мереж; будівництво понад 750 тисяч будинків, в яких оселилися 3 мільйони чоловік; забезпечення доступу до води 3 мільйонам жителів; прийняття в 1996 р. Закону про здоров'я і безпеку на шахтах, який покращував умови праці для шахтарів; початок реалізації в 1996 р. Національної політики в питанні

забезпечення медичними препаратами, яка полегшила населенню доступ до життєво важливих ліків.

З кінця 1990-х р. ПАР з багатьох напрямків політики гендерної рівності стала першою серед країн Півдня Африки. Вона досягла значних успіхів у встановленні в політиці так званої гендерної рівності, що свідчить про зростання ролі жінок у політичному процесі. Просування жінок у владу, у систему управління всіх рівнів в ПАР визнано найважливішим напрямом державної політики, розширення представництва жінок в органах влади стало однією з особливостей формування політичного керівництва. В 1994 р. була створена національна комісія з гендерної рівності, функції якої були закріплені ще в першій редакції Конституції країни, прийнятої 10 грудня 1996 р., у розділі про обрання президента записано, що їм може стати жінка, яка є членом парламенту. Юридично було закріплено систему квотування жіночого представництва на виборних посадах: з 1999 р. діяло положення, згідно з яким у складі парламенту і кабінету міністрів має бути не менше 30% жінок [41, с.43-57].

Так, у травні 1994 р. президент Нельсон Мандела призначив 46-річну Дламіні-Зуму на пост міністра охорони здоров'я. Це призначення було цілком виправданим, так як вона мала достатню професійну підготовку та досвід роботи у сфері охорони здоров'я. За час її перебування на цій посаді (травень 1994 р. – травень 1999 р.) у ПАР були прийняті прогресивні закони, які принципово змінили систему охорони здоров'я.

У 1996 р. почалася реалізація Національної політики забезпечення населення медичними препаратами. Були прийняті програми надання безкоштовного доступу до медичних послуг для вагітних жінок і дітей у віці до 6 років, які користуються послугами державних медичних установ. У 1995 р. Дламіні-Зума була віце-головою Об'єднаної програми ООН з ВІЛ / СНІДу. Однак міністра піддавали критиці за тривалу бездіяльність з проблеми СНІДу, за різке скорочення бюджетів лікарень, за ігнорування сучасних методів первинної медичної допомоги [5, с.570-578].

Нове керівництво країни докладало великі зусилля, для залучення іноземних інвестицій, і це у свій час стало приносити відчутні результати. Всього з 1994 р. по 1998 р. ПАР отримала із-за кордону 40 млрд. рандів. Головними інвесторами були США, Малайзія і Великобританія.

Зростання населення було однією з причин збільшення розриву у доходах в залежності від кольору шкіри. Іншою істотною причиною був вкрай низький освітній рівень чорного населення. У 1996 р. лише 20% чорних (в порівнянні з 70% білих) мали середню і вищу освіту.

Велике значення для економіки країни мав видобуток золота (в першу чергу через зайнятість). Проте, низькі світові ціни на золото разом зі збільшенням витрат на його видобуток (зростання зарплат і виснаження золотоносних пластів) призводили до зменшення золотодобування в ПАР у 1994-1999 рр. [22, с.178-234].

Слід відзначити, що при цьому ПАР – єдина країна в світі, не тільки виробляла рідке паливо з вугілля, а й експортувала це паливо до Бразилії, Японії та деяких інших азіатських країн. Наряду із золотом велике значення для країни мав видобуток металів платинової групи. За даними наприкінці 1999 р. ПАР мала провідне місце у світі за запасами і обсягами видобутку металів платинової групи (платина, паладій, осмій, іридій, родій і рутеній). Що ж стосується видобутку алмазів, то розвідані запаси алмазів у ПАР становили 365 млн. каратів, з яких 125 млн. були ювелірними. На ПАР припадало понад 10% світового видобутку алмазів.

З джерел відомо, що збут алмазів і золота забезпечили збільшення доходів південноафриканської гірничорудної компанії «Англо-Америкен». Тобто, за 1994-1999 рр. видобуток алмазів у ПАР зростав, що приносило додаткові прибутки бюджету країни, але мало впливало на зайнятість, оскільки на відміну від золотодобувної промисловості видобуток алмазів не вимагає великої кількості робочих рук [29, с.10-15].

Статистика еміграції тривожила: ПАР покидало щорічно близько 30% випускників інженерних факультетів, в ПАР при цьому на один мільйон жителів припадало 35 інженерів, у порівнянні з 220 в Австралії і 600 в Японії.

Тисячі освічених і кваліфікованих південноафриканців всіх рас, особливо білі, бажали емігрувати з країни назавжди. Згідно з опитуванням, проведеним у березні в одній з провінції Хаутенг серед всіх расових груп, 74% бажали емігрувати, тобто найкваліфіковані кадри прагнули покинути країну [62, с.178-189].

Основна хвиля еміграції припала на 1994 р., коли проходили перші вільні парламентські вибори. За офіційними даними за дев'ять років (1990-1999 рр.) у різні країни виїхало 43 тис. професіоналів, більшість з яких становили біле населення, але й значну кількість складало чорне.

У період президентства Нельсона Мандели була створена програма «Комісії істини та примирення», для розслідування порушень прав людини. Відповідно, 150 осіб отримали амністію й тисячі подали прохання на амністію за злочини, вчинені в роки апартеїду. Крім того, амністія була надана 37 лідерам АНК. Однак амністія не була надана Янушу Валусу та Дербі Льюїсу – вбивцям Кріса Хані, бо в іншому випадку справа могла закінчитися масовими бунтами чорного населення.

При цьому всі особи, які раніше не служили білому уряду і які боролися проти нього, повинні були подавати прохання про амністію за всі скоєні діяння. А ті, хто працював на колишній уряд, звільнялися від необхідності подавати таке прохання.

Відомий релігійний діяч ПАР, лауреат Нобелівської премії миру, архієпископ Десмонд Туту заявив в лютому 1998 р., що «...білим, особливо африканерам, була дана остання можливість вибачитися за ті жахи, які вони зробили для нас. Якщо вони не покаються, то вина за це ляже на їх наступні покоління» [40, с.175-186].

Підкреслюючи прощення і примирення, Нельсон Мандела виступав, що «мужні люди не бояться вибачення заради миру» [66, с.179-211]. Він

закликав чорношкірих південноафриканців підтримати раніше ненависну національну команду по регбі, спрінгбоксів, оскільки Південна Африка приймала чемпіонат світу з регбі 1995 р. Мандела носив сорочку Springbok у фіналі проти Нової Зеландії, і після того, як спрінгбокси виграли матч, Мандела вручив трофей капітану Франсуа Піснаару, африканерам. Це розглядалося як важливий крок у примиренні білих і чорних південноафриканців; як пізніше сказав де Клерк: «Мандела завоював серця мільйонів шанувальників білого регбі» [80, с.367]. Зусилля Мандели по примиренню послабили страхи білих, але також викликали критику з боку більш войовничих чорношкірих. Серед останніх була його дружина Вінні, яка звинуватила АНК в тому, що він більше зацікавлений в тому, щоб заспокоїти біле співтовариство, а не допомогти чорній більшості.

На національній конференції АНК, що відбулася в грудні 1997 р. у місті Мафекінга, Нельсон Мандела, відмовився від висунення своєї кандидатури на пост керівника АНК, хоча і залишився президентом країни до чергових парламентських виборів 1999 р.. У своєму напутньому слові він зазначив, що «...про перемогу проголошених у роки боротьби проти апартеїду принципів можна буде говорити тільки після остаточної ліквідації у країні бідності, неграмотності і безробіття. Для досягнення цих цілей необхідні як спільні зусилля всіх південноафриканців, як і відповідна перебудова державного механізму в інтересах народних мас» [69, с.356-443].

У рамках цього процесу АНК ефективно використовував свою більшість у парламенті в червні 1998 р. для зміни законодавства, незважаючи на протести опозиції, і переважною більшістю голосів ухвалили Закон про воду (206 проти 60), Закон про прокуратуру (211 проти 84), поправки до Закону про сприяння національної єдності і примирення (215 проти 79) і Закон про розмежування територій муніципалітетів (241 проти 52), Закон про воду скасував принцип володіння водою власниками земельних ділянок на берегах річок і встановив систему ліцензування на водоспоживання. Таким чином, істотно покращився доступ до води для пересічних громадян, і господарі

земельних ділянок на берегах річок більше не могли брати гроші за водокористування понад певної суми [29, с.10-15].

У 1998 р. був прийнятий Закон про рівність при наймі на роботу, який вимагав прискорення процесу расової трансформації і пропонував конкретні кроки в цьому напрямку. Закон про рівність при наймі на роботу, що зробив особливо великий і несприятливий вплив на політику найму в країні, стверджував необхідність «введення заходів позитивних дій для компенсації збитку, нанесеного при наймі на роботу певних груп, і з метою надання їм рівного представництва у всіх категоріях і на всіх рівнях зайнятості» [13, с.12-15].

Опитування громадської думки, які були опубліковані за два роки до виборів 1999 р., показують, що приблизно 75% чорного населення ПАР висловили незадоволення діяльністю уряду. В основному критика зводилася до порушення АНК передвиборних обіцянок, а саме, побудувати за п'ять років один мільйон дешевих будинків і вирішити проблему безробіття. Південноафриканці були куди більше стурбовані безробіттям, нестачею житла і злочинністю, ніж такими проблемами, як нелегальна імміграція. Проте незважаючи на всі труднощі, 61% опитаних позитивно оцінювали діяльність Мандели. Три чверті населення підозрювали всіх державних службовців у корупції [18, с.105-109].

Отже, вибори 1994 р. призвели до формування першого в історії країни демократичного уряду. Для ПАР було повністю знято економічні та політичні санкції, що позитивно позначилося на економіці країни.

У листопаді 1994 р. була прийнята «Програма реконструкції і розвитку» (ПРР), яка все-таки принесла деяке полегшення малозабезпеченим. Потім, замість ПРР, у січні 1998 р. була прийнята програма «Зростання, зайнятість і перерозподіл» (ЗЗП), до якої увійшли і деякі положення попередньої програми.

Після формального скасування апартеїду темпи зростання економіки, виявилися на практично нульовому рівні. Однак у 1999 р. був досягнутий

запланований в ЗЗП мінімально необхідний приріст ВВП на рівні 3%. У своїй політиці уряд Мандели дотримувалося «Вашингтонського консенсусу», пропагованої Світовим банком і Міжнародним валютним фондом.

3.2. Зовнішня політика ПАР за президентства Нельсона Мандели (1994-1999 рр.)

Незадовго до перших загальних виборів у ПАР президент АНК Нельсон Мандела опублікував статтю у журналі «Foreign Affairs», в якій були визначені основні напрямки зовнішньополітичного курсу майбутньої демократичної ПАР: «...питання сучасних міжнародних відносин і прав людини виходять за рамки політичних аспектів, включаючи як економічні, соціальні, так і екологічні, довгострокове рішення проблем, що стоять перед людством, можливо тільки за допомогою поширення демократичних принципів. У взаєминах один з одним країни повинні керуватися принципами міжнародного права. Мир – єдина мета, до якої має прагнути все людство, а в разі його порушення врегулювання має здійснюватися тільки мирними засобами. Інтереси Африканського континенту повинні знайти відображення у зовнішньополітичних цілях Південної Африки, економічний розвиток якої залежить від зростаючого регіонального та міжнародного співробітництва у сучасному взаємозалежному світі» [72].

Перший демократичний уряд ПАР, створений у травні 1994 р., визначив широкомасштабні зовнішньополітичні цілі. Декларовані у виступах і заявах керівництва МЗС ПАР, вони включали: перетворення органів зовнішньої політики, безпеки, включаючи підготовку зовнішньополітичних кадрів для забезпечення державних пріоритетів в області зовнішньої політики; забезпечення визнання ПАР світовою спільнотою і встановлення відносин з іншими державами; створення сприятливого іміджу ПАР у світі; розширення і диверсифікація торговельно-економічних відносин, залучення іноземних інвестицій; привернення уваги міжнародної спільноти до поваги та

дотримання прав людини, демократії; сприяння міжнародній безпеці і стабільності (включаючи запобігання міжнародної злочинності і контроль над нею); пріоритет інтересів та розвитку Африки; зміцнення відносин між країнами, що розвиваються, просування їх інтересів у міжнародних організаціях і зміна відносин між країнами, що розвиваються та розвиненими країнами.

Основні вектори зовнішньої політики ПАР були направлені на країни Західної Європи, Латинської Америки, близького Сходу, Азії та Океанії; співпраця з США. Діяльність ПАР у рамках різних міжнародних організацій, в тому числі ООН, ОАЕ, Співдружність націй та ін. [72].

Щодо міжнародних відносин, то Мандела висловлював думку, що «майбутні міжнародні відносини Південної Африки повинні ґрунтуватися на нашій вірі в те, що права людини повинні бути основою міжнародних відносин» [2, с.134-135]. Наслідуючи приклад Південної Африки, він закликав інші країни вирішувати конфлікти шляхом дипломатії та примирення.

Істотний вплив на формування політики ПАР на Півдні Африки надали численні міждержавні, етнічні та соціально політичні конфлікти, у першу чергу громадянські війни і процеси політичного врегулювання в Анголі і Демократичній Республіці Конго (ДРК), а також погіршення соціально-економічного становища в ряді південноафриканських країн, проблеми біженців із кризових районів і нелегальна імміграція.

Після перших демократичних виборів були відновлені відносини з Європейським союзом (ЄС). Вивчення розвитку даних відносин показує, що цей напрямок був, у розглянутий період, одним з пріоритетів зовнішньополітичного курсу ПАР. Аналіз проблеми дозволяє зробити висновок про те, що тісні економічні взаємини ПАР з ЄС були взаємовигідними. У той же час ЄС прагнув закріпити за ПАР положення економічно залежного партнера. В свою чергу, ПАР, з одного боку, прагнула

вибудувати відносини на рівних умовах, а з іншого – намагалася використовувати співпрацю з ЄС як протизвагу американському впливу.

Для посилення позицій у світовому співтоваристві, а також для підвищення свого авторитету у світі, ПАР активно брала участь в роботі різних міжнародних організацій. Південно-Африканська Республіка після падіння режиму апартеїду відновила членство у всіх основних міжнародних організаціях (ОАЕ, Співдружність, Рух неприєднаних держав). ПАР була і залишається повноправним учасником міжнародного діалогу в рамках цих організацій.

У ході співпраці з міжнародними фінансовими організаціями Мандела, будучи зацікавленим в отриманні допомоги, намагався обмежити їх вплив на формування внутрішньої політики країни. ПАР стала активним учасником дискусій і зустрічей глав держав Співдружності, де обговорювалися питання світової політики, зокрема, боротьби з тероризмом, СНІДом, списання заборгованості, проблеми СОТ [3, с.57-66].

Активно беручи участь у глобальних процесах з роззброєння, а також у програмах щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, ПАР за президентства Нельсона Мандели підсилювала свої позиції лідера у Південноафриканському регіоні, активно використовуючи інститут міжнародного миру.

Після скасування режиму апартеїду США взяли курс на політичне співробітництво з новим керівництвом ПАР. Так, в 1994 р., у результаті державного візиту Нельсона Мандели до США було започатковано діяльність Міждержавної комісії США-ПАР (U.S.-South Africa Binational Commission), яку очолювали А. Гор та Т. Мбекі. Основні завдання якої було: сприяння розвитку двосторонніх відносин, шляхом проведення регулярного діалогу на найвищому рівні; започаткування нового етапу у розвитку партнерства; сприяння з боку США у розбудові Національної програми ПАР з реконструкції та розвитку; допомога приватним інвесторам та недержавним

громадським організаціям, діяльність яких сприяє розвитку двосторонніх відносин [6, с.328-333].

У 1997 р. почався новий етап американо-африканських відносин. Одним з перших підтверджень цього стало відвідання ПАР Державним секретарем М. Олбрайт під час її поїздки країнами континенту в грудні 1997 р.. В ході її зустрічей з президентом Манделою та віце-президентом Т. Мбекі неодноразово підкреслювалось, що саме американо-південноафриканські відносини є прикладом для інших країн. Такий стан двосторонніх відносин продовжується залишатися і на сьогодні.

У процесі переговорів була прийнята американська ініціатива щодо створення міжафриканських миротворчих підрозділів швидкого реагування. Другим аспектом переговорів було обговорення дружніх відносин між Манделою та лідером Лівії Каддафі, що досить негативно прийняли США.

У 1998 р. Палатою представників Конгресу був прийнятий «Акт розвитку можливостей Африки» (Growth and Opportunity Act for Africa), який мав стати програмним документом американо-африканського економічного співробітництва. Він був спрямований на поступове зменшення традиційної допомоги, залучення американських приватних інвестицій до країн континенту, створення нових робочих місць, сприяння торгівлі, шляхом зняття квот та мита на імпорт у США африканських товарів, (перш за все текстильних виробів), терміном на десять років. За даними Міністерства торгівлі США, на перше півріччя 1998 р., обсяг експорту з США до ПАР становив 729 млн. дол., а обсяг імпорту з ПАР до США – 751 млн. і був найбільшим серед країн континенту. В ПАР та США даний Акт був сприйнятий досить неоднозначно. Так, Мбекі заявив про неможливість встановлення в однакові умови економіку США та слабкі економіки африканських країн, а Сенат США виступив проти Акту [6, с.328-330].

На завершальному етапі переговорів було відкрито Американський центр комерційних послуг імені Рона Брауна в Йоганнезбурзі. Клінтон закликав представників американського бізнесу до збільшення інвестицій на

континенті і, зі свого боку, пообіцяв виділити додатково 1,6 млрд. дол. на врегулювання зовнішнього боргу країн африканського континенту.

З 16 по 23 вересня 1998 р. Нельсон Мандела здійснив дружній візит у США, де він мав змогу зустрітися з президентом Клінтоном та директором-розпорядником МВФ – Камдесю. Даний візит мав підтвердити значення партнерських відносин. 23 вересня у Конгресі США відбулась урочиста церемонія нагородження Мандели «Золотою Зіркою Конгресу», за значний внесок у ліквідації системи апартеїду та розвиток двосторонніх відносин. Нельсон Мандела став першим африканцем нагородженим цією відзнакою [Додаток Д. 1]. Під час нагородження, спікер Палати представників Н. Гінгріч, назвав Манделу «батьком багаторасової демократії в Африці» [6, с.328-333]. Партнерство США та ПАР також передбачало і різнопланове співробітництво у військово-технічній сфері.

Таким чином, основними стратегічними цілями США та ПАР було досягнення політичної стабільності та створення сприятливих умов для економічного розвитку на африканському континенті.

У період президентства Мандели особливу увагу було приділено політиці по відношенню до Зімбабве. Це обумовлено тим, що економічна і політична криза у сусідній Зімбабве безпосередньо впливала на ПАР. Криза мала серйозні негативні економічні наслідки для ПАР – потік іммігрантів, погіршення умов для південноафриканського бізнесу, нестабільність на кордоні та інші проблеми.

Незважаючи на тиск західних держав на Преторію, ПАР не втрутилася у справи суверенної держави, а, використовуючи свій вплив в регіоні, виступила в якості посередника у розв'язанні кризи. ПАР здійснювала гуманітарну, продовольчу підтримку населенню Зімбабве.

У досліджуваний період Великобританія продовжувала залишатися у перших списках країн – найважливіших торгово-економічних партнерів ПАР. Англія намагався зберегти привілейоване становище у цих відносинах і

відсунути на другий план зв'язок ПАР з США, Німеччиною, Італією і Францією.

Після скасування режиму апартеїду почалися відновлюватися українсько-південноафриканські відносини. Так, в грудні 1995 р. було відкрито Посольство України в Преторії.

ПАР стала однією з перших країн з якою Україна підписала Угоду про військово-технічне співробітництво в 1995 р. [55], а також Угоду про культурне співробітництво [56], Угоду про співробітництво у сфері науки і технологій [57].

22-25 листопада 1998 р. Міністр закордонних справ України Б. І. Тарасюк, в ході офіційного візиту в ПАР, вручив Нельсону Манделі найвищу відзнаку України – орден князя Ярослава Мудрого 1-го ступеня [35, с.19-24].

Відносини між РФ та ПАР активізувалися після приходу до влади в 1994 р. уряду національної єдності на чолі з Нельсоном Манделою. У результаті були підписані угоди в області військово-технічного співробітництва, геології, спорту і туризму. Проте розвиток торговельно-економічного співробітництва між Росією і ПАР, перші роки після приходу до влади уряду чорної більшості можна вважати майже втраченим.

З 28 по 30 квітня 1999 р. Нельсон Мандела був у Росії з державним візитом. Манделою і президентом РФ Борисом Єльциним було підписано «Декларацію про принципи дружніх відносин і партнерства між Російською Федерацією та Південно-Африканською Республікою» Нельсон Мандела нагородив Єльцина орденом Доброї надії I класу, РФ у свою чергу нагородила його міжнародною Ленінською премією миру і російським Орденом Дружби [3, с.57-66].

Балканська тематика стала однією з основних у ході зустрічі. Позиції глав держав зійшлися на засудженні агресії НАТО проти Югославії, причому Єльцин настільки захопився, що навіть назвав Манделу відомим і давнім борцем за свободу Югославії, але тут же виправив обмовку [39, с.123-125].

Пізніше Мандела відвідав Червону площу, мавзолей Леніна і Новодівочий цвинтар, де поховані його земляки (член виконкому Комінтерну і два діяча Компартії: Джон Маркс і Мозес Котанов).

Після усунення режиму апартеїду відносини між ПАР та Індією успішно розвивалися у багатьох областях, включаючи питання оборони і, зокрема, забезпечення регіональної безпеки у басейні Індійського океану. Виступаючи за зміцнення економічних зв'язків з Південною Африкою, індійські представники підкреслювали, що хотіли будувати їх на етичній основі, сприяючи створенню робочих місць і вдосконалення навичок місцевих робітників.

У вересні 1998 р. Нельсон Мандела став генеральним секретарем Руху неприєднання, який проводив свою щорічну конференцію в Дурбані. Мандела використав дану подію, щоб розкритикувати «вузькі, шовіністичні інтереси» ізраїльського уряду в припиненні ізраїльсько-палестинського конфлікту і закликав Індію та Пакистан до переговорів з припинення кашмірського конфлікту. За що його критикували як Ізраїль, так і Індія [64, с.58-70].

Нельсона Манделу та його заступника Тбо Мбекі було запрошено до участі у міжнародному форумі в Давосі, де він очолив підсекцію з питань боротьби зі СНІДом. Така участь керівництва Південної Африки сприяло до закріпленню міжнародного авторитету Мандели .

Натхненний економічним бумом в ПАР, Мандела прагнув до розширення економічних зв'язків зі Східною Азією, зокрема з Малайзією, хоча цьому завадила азіатська фінансова криза 1997 р.. У липні 1997 р. Нельсон Мандела закликав президента Індонезії Сухарно вийти з окупації Східного Тимору.

Манделу критикували країни Заходу за його торговельні зв'язки уряду з Сирією, Кубою і Лівією і за його особисту дружбу з Кастро і Каддафі. Так, в 1998 р. Мандела нагородив Каддафі у Лівії орденом Доброї Надії. Коли західні уряди і ЗМІ критикували ці візити, Мандела критикував таку критику

як прояв расизму і заявляв, що «вороги країн на Заході не є нашими ворогами» [2, с.134-137]. Мандела сподівався вирішити тривалу суперечку між Лівією, США і Великобританією про притягнення до суду двох лівійців, Абдельбасета аль-Меграхі і Ламіна Халіфі Фімах, які були звинувачені в листопаді 1991 р. і звинувачені в саботажі рейсу 103 авіакомпанії Pan Am. Мандела запропонував судити їх в третій країні, що було погоджено всіма сторонами; суд був проведений в Кемп Зейств Нідерландах у квітні 1999 р. і визнаний одним з двох чоловіків винним [2, с.137-138].

Дипломатичні відносини ПАР та КНР мали досить гострий характер. Проблемою, як і для ряду інших країн, стала вимога уряду КНР про визнання «одного Китаю». У засобах масової інформації, політичних колах і парламенті Південної Африки йшла досить гостра дискусія з цього питання. ПАР, мала спочатку дипломатичні відносини з Тайванем і мала торговельні відносини. Однак зростання економічного впливу Китаю у регіоні, активний товарообіг між двома країнами, а також зростаюча значущість Китаю у світі вплинули на вирішення питання. Після тривалих коливань, ПАР пішла на розрив дипломатичних відносин з Тайванем і встановлення відносин із КНР.

Встановлення дипломатичних відносин і Пекіном надовго затягнулося, й були встановлені лише 1 січня 1998 р., і в першу чергу торговельні. Якщо в 1994 р. товарообіг між двома країнами склав 900 млн. дол., то в 1998 р. – 3 млрд. дол. Важливою рисою цих зв'язків був регулярний обмін візитами вищих керівників двох країн. Також почалась активізація у військово-технічній сфері та у ПАР проживала найбільша китайська діаспора на африканському континенті.

Для розвитку науково-технічної сфери у березні 1999 р. дві країни підписали «Угоду про науково-технічне співробітництво між урядами КНР і ПАР». У ПАР працювали чотири інститути Конфуція, між університетами двох країн було укладено понад десяти партнерських програм з обміну студентами і викладачами [65, с.263-268].

У міжнародних відносинах Мандела проявив м'який дипломатичний підхід до усунення військової хунти Сани Абачи в Нігерії, але пізніше став провідною фігурою в заклику до санкцій, коли режим Абачи посилив порушення прав людини.

ПАР активно почала діяти у рамках САДК, яке є основним регіональним об'єднанням, головні цілі якого полягали у регіональному мирі та стабільності, галузевої взаємодії та інтегрованої регіональної економіки. У 1996 р. Нельсон Мандела був призначений головою Товариства з питань розвитку країн півдня Африки (САДК) і почав невдалі переговори про припинення Першої війни Конго в Заїрі. Він також зіграв ключову роль в якості посередника в етнічному конфлікті між тутсі і політичної групи хуту в громадянській війні в Бурунді, допомагаючи ініціювати врегулювання, яке принесло в країну підвищену стабільність, але не поклало кінець етнічному насильству [24, с.125-167].

Таким чином, головними засадами зовнішньої політики ПАР за роки президентства Нельсона Мандели були: відсутність військової загрози зовні, розвиток торгово-економічних зв'язків з іноземними державами, посилення ролі ПАР на міжнародній арені. Політичний досвід Нельсона Мандели позитивно позначився на взаємовідносинах та стосунках з керівниками інших держав, що сприяло поступовому виходу ПАР на лідируючі позиції у світі.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши історіографію дослідження, можна констатувати, що незважаючи на наявність значної кількості робіт у вивченні діяльності Нельсона Мандели як президента та лідера АНК, вітчизняна історична наука потребує ще комплексного дослідження.

Дослідження показало, що на формування Нельсона Мандели як політичного діяча вплинули соціальні, міжрасові складнощі, а також міжетнічні конфлікти ПАР. Політична діяльність Нельсона Мандели розпочалась ще у студентські роки, де він вперше стикнувся з расовою несправедливістю і взяв участь у протестах проти влади. Йому була призначена доля представника традиційної африканської еліти, проте, відмовившись від заможного середовища, до якого належав з народження, Нельсон вибрав боротьбу проти режиму апартеїду.

На початкових етапах своєї політичної діяльності Мандела був прихильником африканського націоналізму, тобто будь-який зв'язок з білою людиною (комуністами, індійцями) у веденні боротьби був для нього неприйнятним. Проте свої погляди він постійно переглядав і оновлював у залежності від дій влади. Відповідно, на початку 50-х рр. Нельсон Мандела очолив кампанію непокори – мирні протести проти законодавства системи апартеїду. У результаті чого, африканський уряд відповів на кампанію непокори ескалацією насильства проти чорношкірого населення.

Простеживши політичну діяльність Мандели у 1960-х р., можна стверджувати, що це були перехідні роки його тактики ведення боротьби. Так, після кривавої бійні в 1960 р. в Шарпівеллі, де поліція відкрила вогонь на неозброєних демонстрантів, саме Мандела переконав АНК перейти до збройної боротьби проти режиму апартеїду, оскільки ненасильницькі методи були вже не дієвими.

Мандела та інші керівники АНК у співпраці з Південно-Африканською компартією (ПАКП) створили «Умконто ве сізве» («Спис нації») – збройну

організацію, яка стала потім розглядатися як Народна армія АНК. Її навчально-тренувальні табори були створені в інших державах Африки і у радянських військових таборах. АНК отримував все більш широке визнання в країнах Африки і в усьому світі. Все це відбувалося на тлі кардинальних змін в Африці та світі, так в 1960 р. сімнадцять африканських країн стали незалежними державами, цей рік увійшов в історію як «Рік Африки». Збройною боротьбою вдалося привернути міжнародну увагу до проблеми апартеїду в ПАР.

У своїх політичних поглядах Мадіба був не лише африканським націоналістом, але пізніше став і лівим соціалістом, близьким до світогляду комуністів. Саме, через комунізм він вперше потрапив у поле зору влади. Комуністи у ПАР переслідувалися, вважалися іноземними агентами впливу – і Манделу, разом з низкою активістів, намагалися засудити за державну зраду, підготовку державного перевороту і членства у компартії.

Незабаром, після перших бойових операцій Нельсона Манделу та інших активістів було ув'язнено. Простеживши період ув'язнення, можна стверджувати, що за довгі 27 років тюремного ув'язнення він не скорився режиму, а став символом боротьби.

Із закінченням «холодної війни» почався довгий процес переговорів з владою. На початку 90-х рр. Нельсон Мандела відкрито закликав до мирного врегулювання конфліктів АНК і все південноафриканське населення. У травні 1994 р. пройшли перші у країні демократичні вибори, що означало кінець апартеїду.

Внутрішня політика ПАР за президентства Нельсона Мандели мала свої як переваги, так і недоліки, оскільки країна перебувала на стадії становлення демократичних порядків. Відповідно, Уряд національної єдності Мандели здійснив низку важливих соціально-економічних реформ, які мали на меті подолати соціальну і економічну нерівність. Серед ключових засад «Програми реконструкції і розвитку» (ПРР) та програми «Зростання, зайнятість і перерозподіл» (ЗЗП) було ведення безкоштовного медичного

обслуговування для всіх дітей у віці до шести років; ведення обов'язкової освіти для африканських дітей; початок реалізації національної політики у питанні забезпечення медичними препаратами, яка полегшила населенню доступ до життєво важливих ліків; рівність при працевлаштуванні; запровадження земельної реформи, яка захищала права орендарів землі.

У процесі проведення внутрішньої політики були закладені юридичні та політичні основи держави – прийнята нова конституція і досягнуто, в цілому, взаєморозуміння між провідними політичними силами про подальший розвиток країни. Також завершився період тривалої міжнародної політичної та економічної ізоляції ПАР. Це стало можливим тільки тому, що сторони – учасники конфлікту (панівна біла меншість і національно-визвольні рухи пригноблених більшості) пішли на істотні компроміси і поступки один одному, досягнувши, на деякий час, національного примирення. Незважаючи на те, що країні вдалося уникнути великих конфліктів на расовій та етнічній основі, проте темпи економічного зростання були невисокими.

Зовнішня політика ПАР 1994-1999 рр. перебувала на початковому етапі становлення і розвитку. Були розроблені і почали реалізовуватися нові принципи політичного курсу країни, плани розширення зовнішньополітичних зв'язків, які раніше були обмежені системою апартеїду. ПАР вперше почала підтримувати стабільні дружні відносини з переважною більшістю держав світу, проводити активну зовнішню політику з пріоритетних для неї напрямків. Були скасовані міжнародні санкції проти ПАР, що викликало поступовий приплив іноземних інвестицій.

Протягом п'яти років президентства Нельсона Мандели (1994-1999 рр.) в країні зберігалася, в цілому, стабільна політична обстановка, сприятлива для реалізації реформ, а також було закладено основи нового зовнішньополітичного курсу країни, який був продовжений його послідовниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Амброз Р. Д. Шарпевильский расстрел – водораздел в истории Южной Африки. Скепсис: научно-просветительский журнал. Москва: Прогресс, 2010. №2. С. 123-156.
2. Архангельская А. А. Внешнеполитические цели ЮАР (1994-2004 гг.). Тезисы X конференции африканистов «Безопасность Африки: внутренние и внешние аспекты». Москва: Институт Африки РАН, 2005. С. 134-156.
3. Архангельская А. А. История развития отношений между Россией и ЮАР. Тезисы XI конференции африканистов «Развитие Африки: возможности и препятствия». Москва: Институт Африки РАН, 2008. С. 57-66.
4. Бадулина Е. С. Понятие апартеида в международном праве. Законность и правопорядок в современном обществе: IV Всероссийская научно-практическая студенческо-преподавательская конференция с международным участием. Махачкала: ГАОУ ВПО, 2016. С. 38-41.
5. Баллаева Е. А. Национальные механизмы по положению женщин в Африке. Гендерное равенство в современном мире: роль национальных механизмов / отв. ред. и сост. О. А. Воронина. Москва: МАКС-Пресс, 2008. С. 570-588.
6. Белоколот О. Є. Відносини США-ПАР – партнерство на основі спільних інтересів. Науковий вісник. Київ: Дипломатична академія України, 2001. №5. С. 328-333.
7. Вахрушев В. В., Левищенко А. М. Апартеид и политика Запада в ООН. Москва: Международные отношения, 1989. С. 178-189.
8. Винни Мандела. Частица моей души ушла с ним: литературная запись Анны Бенджамин / общ. ред. и послесл. Тетекина В. Н.; пер с нем. Н. С. Португалов и др. Москва: Прогресс, 1986. 253 с.
9. Галинская И. Л. Нельсон Мандела. Вестник культурологи: периодический научный журнал. Москва: Дайджест, 2014. № 3. С. 203-204.

10. Головченко В. І. Мандела Нельсон. Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т. Т. 2. Київ: Знання України, 2004. 812 с.
11. Гук А. И. Понятие и особенности режима апартеида. Правовое поле современной экономики: научно-практический журнал. Санкт-Петербург: Фонд содействия науке и образованию в области правоохранительной деятельности «Университет», 2015. №7. С. 35-43.
12. Грибанова В. В. Образование в Южной Африке. От апартеида к демократическим преобразованиям. Монография. Москва: Институт Африки, 2003. 135 с.
13. Григорьев Л. М. ЮАР: успехи и проблемы развития. Бюллетень о текущих тенденциях мировой экономики. Москва: Аналитический центр, 2018. №28. 20 с.
14. Давидсон А. Б. Исторический опыт Африканского национального конгресса. Новая и новейшая история: научно-исторический журнал. Москва: Наука, 2012. № 6. С. 103-112.
15. Давидсон А. Б. Нельсон Мандела: добрый урок современному миру. Новая и новейшая история: научно-исторический журнал. Москва: Наука, 2014. № 3. С. 192-204.
16. Давидсон А. Б. Опыт примирения, миролюбия, миротворчества. Новая и новейшая история: научно-исторический журнал. Москва: Наука, 2018. № 4. С. 89-96.
17. Давидсон А. Б. Южная Африка. Становление сил протеста. Москва: Наука, 1972. 614 с.
18. Давидсон А. Б., Филатова И. И. Национальная идеология и политическая борьба в ЮАР после 1994 года. Новая и новейшая история: научно-исторический журнал. Москва: Наука, 2008. №1. С. 100-109.
19. Давидсон А. Б., Филатова И. И. Южная Африка: власть, демонтаж апартхейда, новые политические ориентиры. Современная Африка: метаморфозы политической власти. Москва: Восточная литература РАН, 2009. С. 377-445.

20. Дорханов И. А. Политические системы ЮАР и Намибии: от апартеида к несовершенной демократии. Парадигмы общественного развития: научно-практический журнал. Москва: Полития, 2016. № 4. С. 56-65.

21. Демкина Л. А. Первые нерасовые выборы в ЮАР. Африка: суждения и факты: научно-практический журнал. Москва: Институт экономических стратегий, 1994. №5. С. 156-224.

22. Демкина Л. А. Социальная структура южноафриканского общества и основные направления ее трансформации. Москва: Наука, 1986. 247 с.

23. Декларация по апартеиду и его разрушительным последствиям на юге Африки 1989 года. Организация Объединенных Наций: официальная страница. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/apartheid.shtml

24. Ерошов Н. В. Реализация внешней политики ЮАР в рамках многосторонних институтов (1994-2016). Конференция «Ломоносов 2016». Москва: Московский государственный институт международных отношений, 2016. С. 125-167.

25. Жуков Д. А. Апартеид: история режима. Москва: Наука, 2007. 64 с.

26. Йенгва М. Б. Бантустаны. Апартеид: правда о расизме в Южной Африке: исторический журнал / пер. с англ. Ф. А. Бурташова. Москва: Прогресс, 1975. С. 88-110.

27. Ковальчук О. Б., Опанащук П. В. Расова дискримінація в законодавстві ПАР у період режиму апартеїду. Матеріали ІХ Волинської Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції. Житомир: Полісся, 2017. С. 166-169.

28. Коновалов И. П., Шубин Г. В. Современная Африка: войны и оружие 2-е издание. Москва: Центр стратегической конъюнктуры, 2013. 476 с.

29. Кручинский В. В., Зеленова Д. А. ЮАР. Успехи и проблемы. Азия и Африка сегодня: ежемесячный научный журнал. Москва: Российская академия наук, 2013. № 4. С.10-15.

30. Кручинский В. В. Политэкономия бедности: африканерские «убежища» в современной ЮАР в фокусе городских исследований. Этнографическое обозрение: научный журнал. Москва: Наука, 2015. № 5. С. 83-99.
31. Кто есть кто в мировой политике: энциклопедия / за ред. Л. П. Кравченко. Москва: Политиздат, 1990. 558 с.
32. Макаров А. А. Борьба африканского населения ЮАР (70-е годы XX в.). Москва: Наука, 1981. 205 с.
33. Михальченкова Н. А. Реформы высшего образования в ЮАР в контексте перехода страны от режима апартеида к демократическому развитию. Зарубежный опыт: научный журнал. Москва: Власть, 2017. №6. С. 137-145.
34. Мохова Е. К. Метафорический образ свободы в дискурсе Нельсон Манделы. Политическая лингвистика: научный журнал. Сургут: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Уральский государственный педагогический университет», 2010. № 2. С. 119-121.
35. Музика Г. О. З історії співробітництва України з країнами Африканського континенту. Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2000. Вип. 23. С. 19-29.
36. Музика Г. О. Пріоритети та принципи зовнішньої політики України в Африці. Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2000. Вип. 22. С. 34-38.
37. Нельсон Мандела. Довгий шлях до свободи: автобіографія / пер. з англ. Василя Старка. Київ: Наш Формат, 2015. 568 с.
38. Пивоварова Е. Е. Роль ООН в ликвидации Южноафриканского апартеида. Научное сообщество студентов XXI столетия. Общественные

науки: материалы студ. межд. науч.-прак. конф. Новосибирск: СибАК, 2017. № 9. С. 9-11.

39. Пашков М. В., Чалый В. Б. Реалии и перспективы стратегического партнерства. Зеркало недели: научный журнал. Москва: Наука, 2000. № 47. С 123-145.

40. Прошин Д. В. Нобелевская премия для террористов: попытка политического анализа. Економічний нобелівський вісник: науковий журнал. Дніпро: Гілея, 2016. № 1. С. 175-186.

41. Прокопенко Л. Я. Перспективы гендерных изменений на вершине власти в Южно-Африканской Республике. Женщина в российском обществе: научно-просветительский журнал. Москва: Российская академия наук, 2016. №4. С. 43-57.

42. Самойлова Л. І. Розстановка внутрішньополітичних сил в Південно-Африканській Республіці напередодні перших демократичних виборів 1994 року. Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід: науковий вісник. Серія «Історичні науки». Київ: Знання України, 2016. Вип. 23. Ч. 1. С. 78-84.

43. Самойлова Л. І. Трансформації внутрішньополітичного життя у Південно-Африканській Республіці в період 1994-1997 років. Роль президента Нельсона Манделі в консолідації південноафриканців на етапі переходу країни до нерасового суспільства. Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід: науковий вісник. Серія «Історичні науки». Київ: Знання України, 2016. Вип. 24. Ч. 1. С. 42-50.

44. Сафанов Л. Д. От апартеида к демократии. Международная жизнь: научно-политический журнал. Москва: Наука, 1994. № 11. С. 73-78.

45. Симонсов К. Е. ЮАР: как фотографировали Нельсона Манделу. Азия и Африка сегодня: ежемесячный научный журнал. Москва: Российская академия наук, 2015. №1. С. 59-61.

46. Соколов Г. Г. Нельсон Мандела и его роль в создании нерасового государства в ЮАР. Вестник Российского университета дружбы народов:

научный журнал. Серия «Международные отношения». Москва: Наука, 2002. № 1. С. 131-137.

47. Седрисев К. А. Становление и крах режима апартеида в Южно-Африканской Республике. Новая наука: современное состояние и перспективы развития: материалы межд. науч.-практ. конф. под общей редакцией А. И. Вострецова. Москва: научно-издательский центр «Мир науки», 2017. С. 205-213.

48. Спільна декларація про принципи відносин і співробітництво між Україною та ПАР від 22.11.1996. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrexport.gov.ua /ukr /ugodizukrain/?country=uar>

49. Терешкин Д. В. Законодательство ЮАР в период режима апартеида. Российский юридический журнал. Екатеринбург: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Уральский государственный педагогический университет», 2007. № 3. С. 182-183.

50. Терешкин Д. В. Оппозиционное движение режиму апартеида в ЮАР. Сборник научных трудов: научный журнал. Новгород: Научный мир, 2006. Вып. 12. Ч. 2. С. 126 -131.

51. Тетёкин В. Н. Апартеид и протестное движение в Южной Африке. Азия и Африка сегодня: ежемесячный научный журнал. Москва: Российская академия наук, 2010. № 11. С. 21-26.

52. Тетёкин В. Н. Борец и миротворец. Азия и Африка сегодня: ежемесячный научный журнал. Москва: Российская академия наук, 2018. №8. С.59-60.

53. Тетёкин В. Н. Долгий путь к свободе. Нельсон Мандела: легенда и человек. Газета Правда. 2013. № 138. 8 с.

54. Ткаченко І. В. Нельсон Мандела: політичний портрет. Студентський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. 2013. Вип. 33. Тернопіль: ТНПУ, С. 139-143.

55. Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони ПАР про співробітництво у військовій галузі від 19.07.1995. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/ugodizukrain/?country=uar>

56. Угода між Урядом України та Урядом ПАР про культурне співробітництво від 23.11.1998. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/ugodizukrain/?country=uar>

57. Угода між Урядом України та Урядом ПАР про співробітництво у сфері науки і технологій від 23.11.1998. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/ugodizukrain/?country=uar>

58. Угода про співробітництво і партнерство між Українським союзом промисловців і підприємців та Фундацією Південна Африка від 17.04.1998. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/ugodizukrain/?country=uar>

59. Филатова И. И. Нельсон Мандела. История Африки в биографиях: исторический журнал, Москва: РГГУ, 2012. С. 198.

60. Шубин В. Г. Африканский национальный конгресс в годы подполья и вооруженной борьбы. Москва: Институт Африки, 1999. 468 с.

61. Шубин В. Г. Горячая «холодная война». Юг Африки (1960-1990 гг.). Ярославль: ЯСК, 2013. 368 с.

62. Шубин В. Г. Проблемы развития демократической Южной Африки (1994-2006 гг.). Москва: Институт Африки РАН, 2006. 227 с.

63. Шубин В. Г. Товарищ Нельсон Мандела. Азия и Африка сегодня: ежемесячный научный журнал. Москва: Наука, 2014. № 4. С. 6-9.

64. Шубин В. Г. Зачем Южной Африке БРИКС и зачем БРИКСу Южная Африка. Азия и Африка сегодня: ежемесячный научный журнал. Москва: Российская академия наук, 2013. №2. С. 57-70.

65. Штина Ю. В. Механизмы взаимодействия КНР со странами Африканского континента в конце XX – начале XXI веков. Современные проблемы международных отношений и мировой политики. Материалы VI межвузовской научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. Москва: РУДН, 2010. С. 263-268.

66. Юг Африки на современном этапе. Сборник статей / за ред. Л. Л. Фитуни. Москва: Институт Африки РАН, 2016. 214 с.

67. Яцик І. С. Маргіналізація Африки: особливості генези політико-культурної спільноти. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 «Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 11. С. 42-48.

68. Asmal. K. Politics in My Blood, A Memoir by Kader Asmal and Adrian Hadland with Moira Levy. Johannesburg: Jacana Media (Pty) Ltd, 2011. 253 p.

69. Benson M. Nelson Mandela. W.W. Norton & Company. London: Bloomsbury, 1986. 456 p.

70. Brooks A., Brickhill J. Whirlwind Before the Storm: the Origin and Development of the Uprising in Soweto and the Rest of South Africa June-Dec 1976. London: IDAF, 1980. 348 p.

71. Williams A. Taking care of business with Africa. The Washington Times. 1998. URL: <https://www.washingtontimes.com/staff/the-washington-times/>

72. Foreign policy doctrine 1992. URL: // <http://www.anc.org.za>

73. Heriberg Adam., Frederik Van Zyl Slabbert., Koniga Moodley. Comrades in Business. Post-Liberation Politics in South Africa. Tafelberg: RSA, 2000. 125 p.

74. Hyden G., Venter D. Pretoria. Constitution-Making and Democratisation in Africa. South Africa: Institute of South Africa, 2001. 691 p.

75. La Guma A. Apartheid: a Collection of Writings on South African Racism by South Africans. N.Y.: International Publishers, 1978. 574 p.

76. Sichole O. The State and Constitutional in Southern Africa. Johannesburg: South African Institute of International Affairs, 1998. 289 p.

77. Simpson-Anderson Robert. *The South African Navy. Maritime Policy for Developing Nations*. Johannesburg: South African Institute of International Affairs, 1995. 789 p.

78. Manifesto of Umkhonto we Sizwe. Leaflet issued by the Command of Umkhonto we Sizwe, 16th December 1961. South African History Online. URL: <https://web.archive.org/web/20150421201040/http://anc.org.za/show.php?id=77&t=Umkhonto%20we%20Sizwe>

79. Mandela N. *The Essential*. Compiled by Robin Malan. D.Philip. Cape Town. 1997. Terment. URL: <http://terment.ru/en/?q=The+Essential+Nelson+Mandela+%28The+Essential+Series+%29+-+Robin+Malan>

80. Mandela N. *Conversations with Myself*. New York: Farrar, 2010. 480 p.

81. Mkandawire T. 2009. From the National Question to the Social Question. *Transformation: Critical Perspectives on South Africa*. No. 69. P. 130-160.

82. Mining Health and Safety Legislation in South Africa 1996. Safety. URL: <https://www.webcitation.org/65Baz6EvG>

83. «Operation Mayibuye». Document found by police at Lilliesleaf Farm, Rivonia, 11 July 1963. South African History Online. URL: <https://www.sahistory.org.za/archive/operation-mayibuye-document-found-police-lilliesleaf-farm-rivonia-11-july-1963>

84. The Freedom Charter. URL: http://www.historicalpapers.wits.ac.za/inventories/inv_pdfo/AD1137/AD1137-Ea6-1-001-jpeg.pdf

85. Umkhonto we Sizwe – Structure, Training and Force Levels (1984 to 1994) by Tsepe Motumi. South African History Online. URL: <https://www.sahistory.org.za/archive/umkhonto-we-sizwe-structure-training-and-force-levels-1984-1994-tsepe-motumi>

86. Kruchinsky, V. Poor Afrikaners and the New Subculture of Poverty in Contemporary South Africa. 5th European Conference on African Studies. *African Dynamics in a Multipolar World*. Lisboa: Instituto Universitário de Lisboa, 2013. P. 151.

87. The Reconstruction and Development Programme (RDP). South African History Online. URL: <https://omalley.nelsonmandela.org/omalley/index.php/site/q/031v02039/041v02103/051v02120/061v02126.htm>

88. Constitution of the Republic of South Africa 1996. South African History Online. URL: <https://omalley.nelsonmandela.org/omalley/index.php/site/q/031v02167/041v02184.htm>

89. Government programme of action international relations, peace and security. 30 August 1999. South African History Online. URL: www.info.gov.za

90. Restitution of Land Rights Act of 1994. SAFLII . URL: http://www.saflii.org/za/legis/num_act/rolra1994301/

91. Truth and Reconciliation Commission. South African History Online. URL: <https://omalley.nelsonmandela.org/omalley/index.php/site/q/031v02167/041v02264.htm>

ДОДАТКИ

Додаток А

Рисунок А.1 Шарпівільська стрілянина 1960 р.

Додаток Б

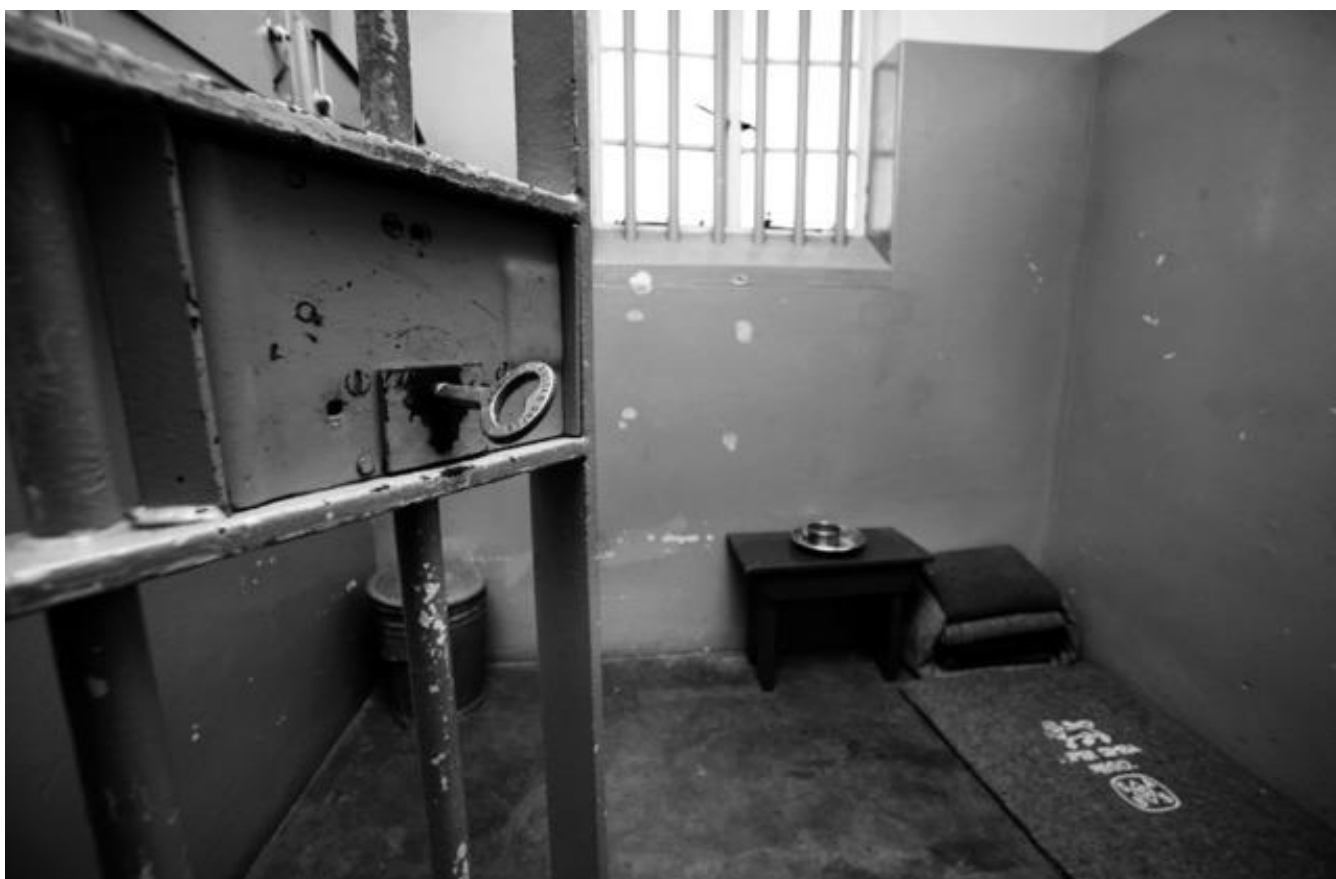

Рисунок Б. 1 Тюремна камера Нельсона Мандели на о. Роббен

Додаток В

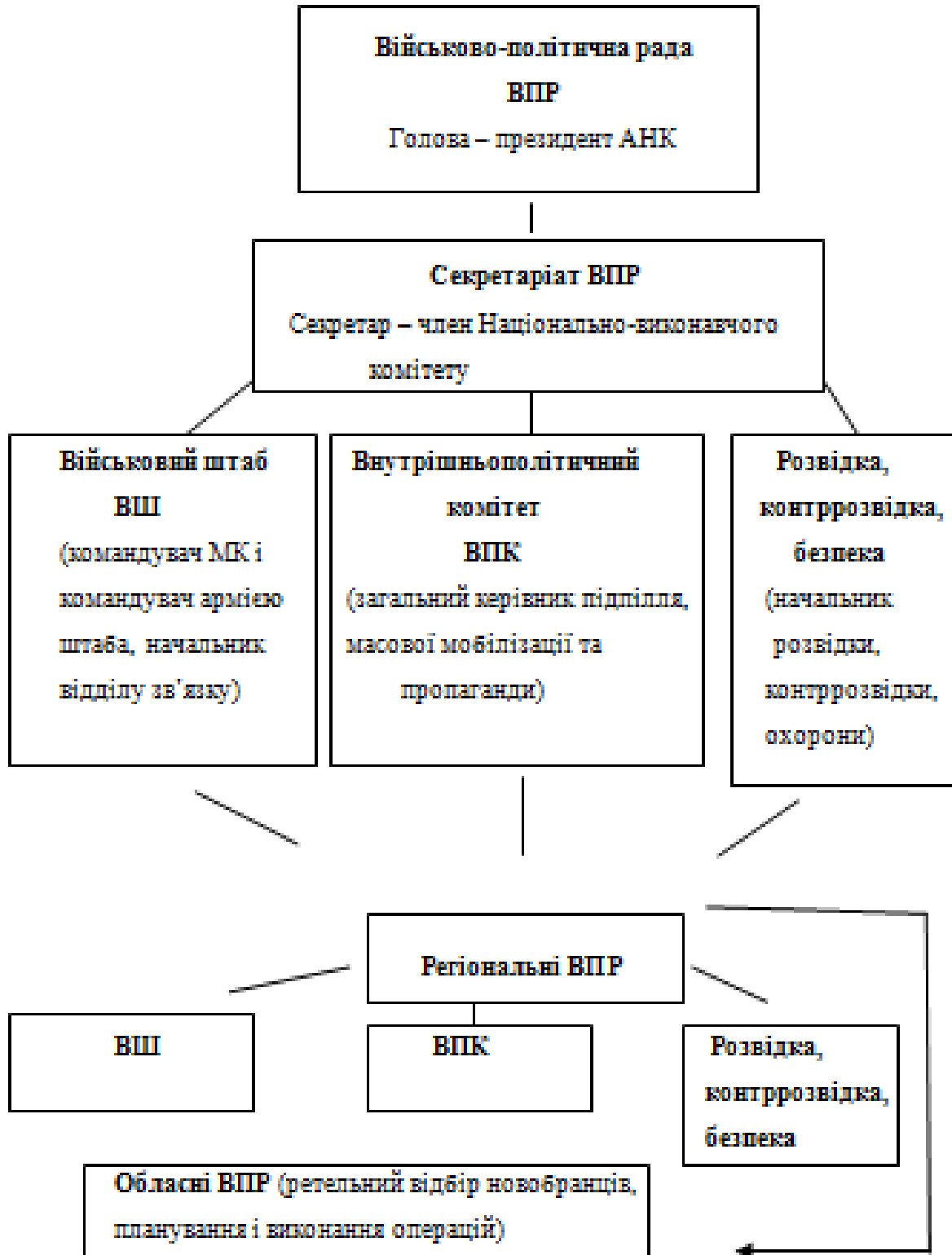

Схема В. 1. Структура Умконто ве Візве 1983 р.

Рисунок Г. 1 Виступ Нельсона Мандели за куленепробивним склом на церемонії інавгурації 1994 р.

Рисунок Д. 1 Нельсон Мандела з президентом США
Біллом Клінтоном 1998 р.